

שירת פנאי

כתב העת של עיל"ם - העמותה הישראלית לחקר שורשי משפחה, כרך כ"ז גיליון מס' 5, דצמבר 2017

Ibn Yahya

Dinis

Aben Daud

Ibn Jachia

Jacchia

DIONIS

Iacchia

Ben David

Nobili - Cavalieri

Don Ichya

Jacchia

al-Daud

al-Daudi

Yahia

Denis

Diniz

Jacchia

Donchin

Benavidez

Dioniz

de Niyes

Doniyes

תוכן

שרשרת הדורות כרך כ"ז, גיליון מס' 5 דצמבר 2017

עורך ראשי:
ד"ר דן אלדר

חברת מערכת:
פרופ' חיה שחם

עורכת לשון:
נאוה לכיש

מו"ל:
העמותה הישראלית לחקר שורשי משפחה
www.facebook.com/groups/IsraelGS
הנשיאים 24, פתח תקווה 4955026,
אצל משה גולן

המערכת:
Sharsheret@isragen.org.il

ISSN 0792-5751
כל הזכויות שמורות
לעמותה הישראלית לחקר שורשי משפחה

3 דבר המערכת
אל הקוראים

4 בנימין פנטילאט
הקהילה האשכנזית בטבריה

12 לאה הבר גדליה
שמות משפחה של נשים -
בעיות ואתגרים במחקר

20 דן אלדר
ספר שקראתי -
The Invisible History
of the Human Race

22 אנדרו חרל"פ
לתולדות משפחות
חרל"פ-דון יחיא -
תובנות חדשות

31 משה גולן
מ"שטמבאום" ל"שרשרת הדורות"

אנו מתכבדים להגיש לכם את הגיליון מס. 5 של "שרשרת הדורות" – כתב העת של "העמותה הישראלית לחקר שורשי משפחה" (עיל"ם).

מר בנימין פנטילאט מציג את תהליך מחקרו המקיף רב השנים, המורכב והמסובך, בתולדות משפחות הקהילה היהודית החסידי-אשכנזית בטבריה – מקום מוצאה של משפחתו. מקורות מרכזיים בחשיבותם במחקר זה הם פנקס הנפטרים של החברה קדישא ובית הקברות בטבריה.

ד"ר לאה הבר גדליה מתמודדת עם הבעייתיות הכרוכה בחשיפת שורשיהן של נשות המשפחה היהודית בשל המידע החסר על שמותיהן ומוצאן לאחר נישואיהן. היא מציגה את תובנותיה מעיון בשלל מחקרים בסוגיה זו בראייה היסטורית ובהמשך עוברת לשתף את הקורא בהתמודדותה עם אתגר גאולת נשות משפחתה מ"אלמוניותן". זאת, תוך פירוט מקורות וכלים בהם הסתייעה לאיתור צאצאי אמהות משפחתה.

ד"ר דן אלדר משתף את הקוראים בספר שקרא, על אודות הזיקה שבין התקדמות מחקר הגנום האנושי, לבין הגנטיקה והגנאלוגיה. הספר כולל מידע רב בנושאים אלה ותובנות מחברת הספר בעקבות תחקיריה. בהזדמנות זו, מערכת "שרשרת הדורות" מזמינה את הקוראים להציע לפרסום תמציות ספרים ומאמרים בנושאי הגנאלוגיה שמצאו בהם עניין.

מר אנדרו חרל"פ חוקר במשך שנים רבות את שורשי משפחתו ועציה העתיקים, שראשיתם בספרד ופורטוגל וענפיהם במזרח אירופה. הוא שם לו למטרה למצוא את החוליה המקשרת בין הענפים השונים של משפחת חרל"פ ולשחזר את מוצא אבותיהם. זאת באמצעות עיון בספרות מחקר מגוונת, לימוד מסמכים מקוריים בארכיונים רשמיים ועריכת בדיקות דנ"א לאיתור שושלות יוחסין.

מר משה גולן סוקר את שלבי התפתחותה של הגנאלוגיה היהודית בתקופה המודרנית מראשית צעדיה בקרב יהודי גרמניה בראשית המאה ה-20 עבור דרך תחייתה בארץ ישראל על ידי עולי גרמניה והמשכה על ידי צאצאיהם במדינת ישראל במסגרת "העמותה הישראלית לחקר שורשי משפחה".

קריאה מהנה,

המערכת

קו החוף של טבריה,
מבט לצפון-מערב.
צולם ע"י פרנסיס פירס
בסביבות 1857

הקהילה האשכנזית בטבריה*

מאת: בנימין פנטילאט**

מבוא

בתולדות היהודים האשכנזים של טבריה התחלתי להתעניין כבר בראשית מחקרי הגנאלוגי, לפני כחמש עשרה שנה, מכיוון שמוצא משפחתי הוא מטבריה. ידעתי כי אבי סבתי - שמואל שמעיה לוריא - נולד בטבריה בשנת 1908; במהלך מחקרי התברר לי כי גם אמו הייתה ילידת העיר. הוא נהג להתפאר בעובדת היותו דור רביעי בארץ, ואומנם גם הסבא של אמו עלה לארץ, וחי בטבריה בשנותיו האחרונות, עד אשר נפטר בשנת תרי"ט - 1859, והובא למנוחות בבית הקברות בטבריה.

כטבעו של עולם, המשפחה נקשרה בקשרי נישואין ובקשרים אחרים עם משפחות אחרות מטבריה, ובמהלך המחקר מצאתי את עצמי מתעמק בסבך חקר המשפחות הטברייניות, הקשורות ביניהן בקשרי נישואין רבים, כבכל קהילה קטנה.

בעיה מרכזית בחקר המשפחות הוותיקות בארץ ישראל בכלל ובטבריה בפרט, היא מחסור חריף במיוחד, לעומת מקומות אחרים בארץ, ברישומי חיים, רישומי לידות, נישואין ופטירות. זאת, מאחר שהתורכים והבריטים, בתקופת שלטונם בא"י, לא ניהלו רישומי אוכלוסין מסודרים דוגמת הקיים באירופה. ולפיכך אין לנו כלים המסייעים לבנות את עץ המשפחה המסודר של המשפחה בפרט, ושל הקהילה בכלל.

למרות זאת, חוקרי הגנאלוגיה בארץ ישראל יודעים לנצל את מקורות המידע שכן עומדים לרשותם. בראש ובראשונה מפקדי אוכלוסין, בעיקר אלו שנערכו עבור סיר משה מונטיפיורי - למרות כל הבעייתיות בנתונייהם, אשר לא תמיד תואמים במלואם למסורות המשפחה ולמקורות אחרים. מקורות נוספים הם: פנקסי מוכתרים ופנקסי "נפוס" מטעם השלטון העות'מאני, המכילים רישום שיטתי של התושבים, אך ללא רישום בזמן אמת של לידה, נישואין ופטירה, בתי הקברות הוותיקים בהם נשמרו מצבות הנפטרים לאורך השנים, פנקסי חברה קדישא [להלן ח"ק], ופנקסי מוהלים.

* מאמר זה מבוסס על ספרי "הקהילה האשכנזית בטבריה", אשר יצא לאור בקיץ תשע"ה - 2015, ובמהדורה שנייה באביב תשע"ז - 2017.

** בנימין פנטילאט - עסית מחקר במכון "עד הנה" לחקר הסורשת התורנית בגליציה ובבוקובינה.

תולדות הקהילה האשכנזית בטבריה

הקהילה האשכנזית בטבריה, וליתר דיוק, הקהילה החסידית, נוסדה לערך בשנת תק"מ – 1780, כאשר התיישבו בעיר תלמידי ה"בעל שם טוב" (להלן ה"בעש"ט"), בראשותם של רבי מנחם מנדל מויטבסק, ורבי אברהם הכהן מקאליסק, אשר עלו לארץ שנים אחדות קודם לכן. תחילה התיישבו בצפת, שם כבר הייתה קהילה אשכנזית ותיקה, אך דווקא בקהילה האשכנזית, דחו את החסידים, והללו נאלצו לרדת לטבריה, בה הייתה עד אז רק קהילה ספרדית, אשר נוסדה על ידי דונה גרציה ורבי חיים אבולעפיה כמה עשרות שנים קודם לכן. במהלך השנים נוספו עוד שיירות אחדות של חסידים שעלו לארץ והגיעו ברובן לטבריה, וכך הקהילה גדלה לאטה, כפי שמסופר בהרחבה בספר "יסוד המעלה".¹

המאורע שהשפיע רבות על הקהילה במאה הראשונה לייסודה, היה רעידת האדמה בשנת תקצ"ז – 1837. אז נהרגו רבים מאוד מיהודי העיר. עד היום בבית הקברות ישנן מצבות, שהכיתוב עליהן מציין: 'נהרג ברעש'. ישנן גם משפחות להן מסורת המייחסת את המשפחה, עד לאותו סבא שנהרג ברעידת האדמה. חלקן מחזיקות בעץ משפחה מסודר, וחלקן רק במסורת עמומה.

צאצאי רבי אברהם מקאליסק מתלמידי הבעש"ט ומראשוני האשכנזים בטבריה.
פורום אוצר החכמה

בשנים הבאות נמשכו עליות לגליל, דוגמת עלייה גדולה מרומניה; אחדים מבני אותה עליה היו שותפים בהקמת הישובים החדשים בגליל, ורבים אחרים התיישבו בטבריה. כמובן, מקומות המוצא חרותים על המצבות, ורשומים בפנקס של חברה קדישא. גם חסידים המשיכו לעלות לאורך השנים, בעיקר ממחוזות בלרוס, מחסידויות קרלין ולעכאוויטש – קוברין – סלונים. בערך בשנות התר"י-תר"ך, 1840-1850, רבי אברהם וינברג, מייסד חסידות סלונים, שלח מספר לא מבוטל מחסידיו לעלות לארץ ישראל, ביניהם אחדים ממשפחתו הקרובה, ובהם כמה מנכדיו שעלו לארץ בילדותם וחיו כל ימיהם בטבריה, ולימים אף אלמנתו עלתה לטבריה.

אגב, שנים רבות מאוד, מאז ייסוד הקהילה על ידי חסידים כאמור, וכמעט עד קום המדינה, לא היה נמצא בטבריה מניין שהתפלל בנוסח אשכנז של ה"מתנגדים", אלא רק בנוסח ספרד של החסידים, מכיוון שרוב העולים לטבריה, נמנו עם החסידים. קהילה זו, מתקיימת ברציפות מאז ועד היום, במשך כמאתיים וארבעים שנה. אומנם, היו שנים בהן הקהילה הידלדלה וכמעט נפסקה, בעיקר בשנות התש"מ-תש"ן, 1980-1990, אך כיום שבה הקהילה ופורחת, כאשר, עקב מצוקת הדיור במרכז הארץ, שבים בני הקהילה החסידית לטבריה.

1. מוסקי, אהרן, יסוד המעלה, בני ברק תשנ"א.

רישומי חיים ונפטרים מטבריה

כאמור, המחקר הגנאלוגי בטבריה, מסובך ומורכב עוד יותר מבשאר חלקי הארץ. קיימים בה אומנם, מפקדי אוכלוסין, כמו מפקדי מונטיפיורי ועוד, אולם, גם מפקדי מונטיפיורי בטבריה, אינם משתווים למפקדי מונטיפיורי בשאר חלקי הארץ. בפרט, הדבר אמור כלפי המפקד האחרון, שנערך בשנת תרל"ה-1875; באותה שנה התחוללה בטבריה מגיפת חולירע, ואנשים מיעטו לצאת מבתיהם. היו "כוללים" שלא ערכו מפקד (כל המפקדים עבור מונטיפיורי נערכו על ידי הכוללים המקומיים ובאמצעותם), וגם אלו שכן ערכו מפקד, רשמו פרטים חלקיים ביותר; כל שורה כוללת רק את השם הפרטי ואת עיר המוצא, ללא שמות האישה והילדים וללא הגיל ושנת העלייה לארץ.

לעומת זאת ברשותנו מפקד שנערך בטבריה בשנת תרמ"ב-1882, עבור הפקוא"מ – ארגון ה"פקידים ואמרכלים" באמסטרדם, שסייע רבות לביסוס הישוב היהודי בארץ ישראל. מפקד כזה לא נשתמר מערים נוספות בארץ. אך למרבה הצער, גם מפקד זה לא כולל את שמות הנשים והילדים, אלא רק את ראשי המשפחות, גברים או אלמנות.

כמו כן לא נשתמרו פנקסי מוכתרים מטבריה, ולפחות לא ידוע על קיומם. בארכיון המדינה אין פנקסים כאלו, וכן לא בעיריית טבריה. אומנם היו מוכתרים בטבריה, אשר היו ממונים על רישום התושבים מטעם השלטון העות'מני, מרדכי כהן מוכתר, וכן אחדים ממשפחת וורהפטיג; ייתכן שהפנקסים נשתמרו בידיים פרטיות, בקרב צאצאי המשפחה.

לצערנו, גם בית הקברות בטבריה בכללו והמצבות שבו, אינם במצב שימור משביע רצון, כמתואר להלן, ואף הרישומים של הנפטרים בח"ק, הינם חלקיים ביותר; בשל חילופי בעלויות על הח"ק ובית הקברות, לא נשתמרו אצלם כל הרישומים המקוריים, אלא רשימות חלקיות מאוחרות.

ואף באותן רשימות, לא ניתן להיעזר תמיד, מאחר שהרישומים ההם אינם מכילים את הפרטים המלאים מן המצבה, ולא פרטים נוספים שאינם קיימים על המצבה, ולכן, לא ניתן לזהות בוודאות את הנפטר. וגם אם יזוהה הנפטר וימצא ברישומי ח"ק המיקום של הקבר, לא בהכרח שתימצא המצבה בשטח.

גם פנקסי מוהלים מסודרים מטבריה אינם עומדים לרשותנו. במחלקת כתבי היד בספריה הלאומית, ישנו פנקס של נח קצקה, שהיה מוהל בפיוטרקוב, ובשנת 1917 הוא עלה לארץ וגר בירושלים, ובנו התגורר בטבריה. בפנקס המוהל, ישנם רישומים בודדים של נימולים מטבריה אותם מל כאשר ביקר אצל בנו.

יתרה מזו, מאז ומתמיד ידוע בקרב קהילת חוקרי השורשים, כי גם לעומת ירושלים, המידע אודות המשפחות הותיקות בטבריה הוא מאוד מעורפל, ואף במסורות המשפחתיות יש גרסאות שונות על משפחות אחדות וסדר ייחוסן, למרות התקופה הלא ארוכה יחסית שעברה מאז ייסודה של הקהילה האשכנזית בטבריה. אחת המשפחות אשר חל בלבול רב בפרטים על אודותיה, היא משפחתו של הרב הקדוש רבי חיים מצ'רנוביץ מחבר הספר "באר מים חיים", אשר קבור בצפת, וצאצאיו חיו בעיקר בטבריה.

אני מקווה כי כעת, בעקבות חשיפת המידע שנצטבר אצלי וניתוחו, יתבררו ויתחדדו פרטים שלא היו ידועים עד כה.

בית הקברות בטבריה

בית הקברות שבעיר קיים עד היום, וחוקר המנסה להתחקות אחר עקבות משפחה כלשהי מן הקהילה האשכנזית בטבריה, יכול לנסות לעבור על כל המצבות בבית הקברות בעיר, ולאתר את המצבות השייכות לאותה משפחה. אולם בטבריה, בית הקברות גם הוא אינו מסייע לחוקר: א. לא כל המצבות קיימות; בהרבה מאד מן הקברים בבית הקברות המצבות אינן קריאות, או שלא קיימות כלל, ולפעמים אפילו קיומו של קבר כלל לא ניכר מעל פני השטח. ב. גם כאשר יש מצבה המידע שמצוין עליה בדרך כלל מזערי ובלתי מספק. יחסית לכל בית קברות אחר שראיתי, בארץ ובעולם, בודדות המצבות שעליהן מצוינים פרטים נוספים על הנפטר או אפילו דברי שבח כלשהם. בדרך כלל מצוין רק שם הנפטר, שם האב ותאריך הפטירה.

אבל כאמור, הבעיה הראשונה והעיקרית בחקר המצבות היא מצב בית הקברות. השטח המרכזי בבית הקברות בטבריה, חרב ברובו, וקשה עד מאד למצוא בו מצבות; יכול אדם להסתובב בשטח, ולעבור ממצבה למצבה,

במשך שעות ארוכות, ולא ימצא את המצבה המבוקשת, אם מפני שאינה קיימת עוד, או מפני שאינה קריאה. קורות העיר טבריה שלובים בקורות בית הקברות בעיר. כאשר נוסדה העיר לכבוד הקיסר טיבריוס, כבר היו באזור זה הרבה מאד קברים של יהודים [ושל לא יהודים], אך לא כל הקברים היו מסומנים, והיו קברים שמיקומם לא היה ידוע, ובשל כך הייתה בעיה לכוהנים להתגורר בעיר. ידוע המעשה המובא בגמרא, על רבי שמעון בר יוחאי שטיהר את העיר טבריה, על ידי שגילה כל מקום ומקום שנמצא בו קבר. במדרשים יש גם מקורות אחדים על נפטרים, שהובאו מחוץ לארץ להיקבר בטבריה. גם רבי עקיבא הובא לקבורה בטבריה אחרי שנהרג בקיסריה.

יש מקורות ומסורות המספרים על הרבה תנאים ואמוראים אחרים הקבורים בעיר, בדרך כלל באזור מערב העיר על ההר. בתקופות מאוחרות יותר הועבר בית הקברות למקום נמוך יותר, ממול התחנה מרכזית דהיום, שם נקבר הרמב"ם לפני כמעט אלף שנה, ובני משפחתו אף הם נקברו שם. מאוחר יותר נקבר שם רבי ישעיהו הלוי הורוביץ - השל"ה, שעלה לארץ לפני למעלה משלוש מאות שנה. גם רבי משה חיים לוצאטו - הרמח"ל, הובא לקבורה בטבריה מעכו, אבל הוא קבור במעלה ההר סמוך לקבר רבי עקיבא.

עם ייסוד הקהילה מחדש בשנת תק"מ - 1780 כאמור, נוסד בעיר בית קברות חדש מחוץ לחומה בדרומה של העיר, לא רחוק מן הכינרת. כיום זו הכניסה לעיר מכיוון צומת צמח מעט אחרי "חמי טבריה" בצד שמאל של הכביש.

החלקה הראשונית, נקראת כיום "חלקת תלמידי הבעש"ט", וקבורים בה רבים ממשפחת אבולעפיה ממיסדי הישוב, וכן בני עליית החסידים, וביניהם כאמור, תלמידים של ה"בעש"ט", רבי נחמן מהורודנקא, רבי מנחם מנדל מויטבסק ורבי אברהם מקאליסק. לכן חלקה זו מקודשת. ישנה שם גם אבן אחת גדולה ולא מסותתת, עליה מספרת האגדה חסידיית, כי רבי אברהם יהושע העשל מאפטא - ה"אוהב ישראל", הובא שם לקבורה. בשלב ההוא, הייתה חלקה זו משותפת לספרדים ולאשכנזים.

בית הקברות
העתיק בטבריה
מתוך הויקיפדיה

יוהן לודוויג בורקהרט, נוסע־חוקר שוויצרי, סיפר כי בשנת 1812 הייתה טבריה עיר מוקפת חומה בנויה היטב שהקיפה את העיר משלושת צדדיה היבשתיים. אוכלוסיית טבריה באותם ימים, מנתה כ־4,000 נפש, כרבע מהם יהודים.²

בשנת 1837, אירעה בגליל רעידת אדמה חזקה במיוחד, ורוב העיר נהרסה. יהודים רבים נהרגו, ואף חומת העיר ניזוקה קשות.

בערך בשנות השלושים או הארבעים של המאה התשע עשרה, נפרדו חלקות הקברים; כל השטח הקרוב לחלקה הישנה הוקצה לקהילה האשכנזית, ודרומית יותר הוקצה שטח לקהילה הספרדית. בשלב כלשהו, החלקה האשכנזית נחלקה לשנים על ידי שביל העולה מהשער המזרחי. מצידו הימני, נמצאת החלקה הגדולה העיקרית חלקה ב' ומצד שמאל חלקה א'.

התנכלויות מצד לא יהודים לבית הקברות אף הן נתנו בו את אותותיהן במהלך השנים. כבר יעקב בן נתנאל הכהן, נוסע בן התקופה הצלבנית, סיפר את ששמע אודות קברי אבותינו בטבריה:

”פורש [צ”ל פרש-אביר] מפרובינצה [בא] [ו]ראה כי מדליקין ערלים נרות רבות אמר להם, מי הוא זה? אמרו לו, יהודי צדיק, והוא מרפא חולים ומועיל לעקרות, אמר להם, שוטים! מה אתם עושים ליהודי כך כבוד? ולקח אבן אחת והשליך לארץ, ולקח להגביה ידו להשליך אחר. היה רוכב על הסוס מיד נפל ומת.”³

בתקופה מאוחרת יותר, מספר רבי חיים יוסף דוד אזולאי - החיד”א, מסורת שהוא שמע, לאמור: ”חוצב אבן משכם מביא אבנים לבנין שייך טבריא, והביא ממצבת הרמב”ם כמה אבנים, והבקר מצא כל חמוריו 25 מתים, ואמר לשייך שמתו חמוריו. וא’ אפ[שר] שהבאת אבנים מקברי ישר’, וא”ל הן. והשיב הט[וב] שלא נפגרת שאתה גר, וקרא ליאודים (כך במקור) ששימום במקומם.”⁴

במפקד מונטיפיורי של עדת הספרדים בטבריה 1875, מלינים ראשי העדה: ”בית עלמין הוא פרוץ מכל צדדיו, והנכרים מחריבים המצבות וגונבים האבנים, ובפרט מחדש שלקחו היוונים [הטורקים] השדות אשר נגד בית עלמין והכניסו לגבולם רוב דרך הרבים ונשאר דרך צר ועוברים אדם ובהמה על גבי הקברות, וצר להם עד מאוד, אשרי חלקו מי שמחזיק לבנות חומה סביב ולגמול חסד של אמת וברכת ... עליו תבוא.”

במלחמת העולם הראשונה, השתמשו חיילים טורקים באבנים מבית הקברות וגם סללו כביש גישה לעיר על חשבון שטח מבית הקברות.⁵

שיקום בית הקברות

לפני כעשר שנים החלה עבודת שיקום בבית הקברות; בחלקת תלמידי הבעש”ט חשפו מצבות רבות שהיו שקועות בעפר שנים רבות. בעיניי ראיתי את הפועלים חושפים מצבות של בני משפחת אבולעפיה שהיו מכוסות בעשרות סנטימטרים של עפר, ובמסגרת העבודה הגביהו את אותן מצבות והניחו אותן על משטח בטון מוגבה. כל השטח המזרחי הצמוד לכביש, שופץ. נבנה בו גשר לטובת העולים לחלקת הבעש”ט. אולם שם כמעט כבר לא היו מצבות, וגם הרישום הראשוני שנעשה לפני עשרות שנים, מזכיר קברות באזורים הללו: קברים בלי מצבות, או מצבות סתם. אומנם בשל השיפוץ נחשפו כמה מצבות שהיו מכוסות, ועל חלקם גם נבנו מצבות חדשות על ידי הצאצאים. למשל המצבות של אבות משפחת אליאך.

באזור המערבי בנו גשר נוסף לפני כארבע שנים, וגם שם באזור שבו נבנה הגשר, שיפצו את המצבות. על השטח הזה, יש ברשותנו תיעוד של רשימות הח”ק, אולם למרבה הצער המשפצים, לא עבדו לפי הרשימות הישנות, וכל מצבה שמצאו קיבעו אותה במקום המצאה, וכך קרה שאבני מצבות התגלגלו ממקומן, ונקבעו במקום לא מדויק.

מכשול דומה נוצר גם בשל פעילות אנשים החפצים לשמר את המצבות, וצובעים את האותיות, לעיתים אלו בני המשפחה ולעיתים סתם מבקרים אשר נטלו על עצמם משימה לכאורה חשובה. אבל גם הם טועים לפעמים

- 2 נתן, שור, תור הזהב של ספרות הנוסעים, הוצאת אריאל 1986, עמוד 12.
- 3 פראוור, יהושע, תיאורי מסע עבריים בארץ ישראל בתקופה הצלבנית, קתדרה 40, תמוז תשמ”ו.
- 4 קיצור זכרון מעשיות ונסים, בתוך, מאיר בניהו, ספר החיד”א, ירושלים תשי”ט, עמוד צו.
- 5 רוטנברג, הלל, קורות חייו של רבי אברהם אליעזר הרב מיוזפוף, נדפס בירושלים תשע, עמוד 139.

וצובעים בצורה לא מדויקת, ואילו היו מעיינים בנוסח המצבות שנעתקו לפני שנים רבות, לא היו טועים. אומנם, גם נוסח ההעתקה של אנשי הח"ק לא חף משגיאות, ומצאתי כמה פעמים טעויות בהעתקה, ולפעמים טעות גרידא של העתקת אותו תאריך ממצבה למצבה. אבל, בסך הכול, ההעתקה נאמנה למקור, מה שאין כן אצל צובעי האותיות בצורה ספוראדית. להערכתי בכמחצית מן המצבות הצבועות מצאתי טעויות; גם טעות של אות אחת, בשם או בתאריך, היא משמעותית, וחבל.

שמעתי שמועה, ואיני יודע אם היא נכונה, שבטבריה הענייה, היו כאלה שלא היה בידיהם ממון לבנות מצבה מאבן, וחרטו את שם הנפטר על מצבה מעץ, שכמובן לא שרדה זמן רב. כמובן, שלא נותרו בידינו כיום אפילו שרידים למצבות כאלו.

רוב המצבות שנבנו בימים ההם, אינן בנויות בצורה מסודרת כפי שרגילים לראות למשל בבתי קברות בחו"ל, או אפילו בהר הזיתים. אלא מדובר בגל אבנים שהונח על מקום הקבר, ובו משולבת, לא במקום קבוע, בראש או בצד או ברגלי המצבה, אבן קטנה ועליה נחרתה הכתובת. היו מצבות ששופצו במהלך השנים, בין היתר בצורת מבנה שלם ממלט, שבו נקבעה אבן המצבה הישנה. וכמובן בשנים האחרונות, ישנן מצבות שנבנות מחדש לחלוטין. המצבה המקורית הייתה בדרך כלל מאבן בגודל ממוצע של 40 על 40 ס"מ, שעליה חקקו את פרטי הנפטר. כאמור, לעיתים זו סתם אבן קטנה המונחת מעל גל אבנים קטן, ובשל הצטברות העפר, נראית רק המצבה למעלה, וכמובן שכאשר נוצר סחף, המצבה עלולה לזוז ממקומה.

בחלק מן המצבות, האבן עם הכיתוב ניצבת בצידה של המצבה, וכאן שוב צצה בעיה; כאשר בונים בשורה הסמוכה מצבה חדשה, קצת יותר רחבה מהמצבה המקורית, הרי שהגישה אל אבן המצבה נחסמת, ופשוט לא ניתן לראות אותה.

יש אבני מצבות אשר האותיות החרותות בהן, ניכרות היטב עד היום, למרות השנים הרבות שעברו עליהן. ישנן מצבות אשר האותיות ניטשטשו מעט, וישנן מצבות אשר האותיות נמחקו כמעט לחלוטין ברבות השנים. יש אף מצבות העשויות מאבן חרסית אשר נשברו לחלוטין, ובקושי ניתן לאתר ולאחד את שברי המצבה. סביר להניח כי מצבה מחרסית הייתה יותר זולה, והתאימה לתקציבם של עניי טבריה.

פעמים רבות, מצבות נבנו מאבנים בשימוש משני. מדובר באבנים שנאספו מאתרים עתיקים בסביבות העיר; בכל מיני גילי עמודים, שחלקם, ניתן להניח, הם עתיקות בנות מאות ואולי אלפי שנים. כאן בבית הקברות בטבריה מצאו להן האבנים תפקיד שני, למנוחת עולמים.

שיטת איסוף המידע ושלבי עריכתו

לפני כשלוש שנים, קבלתי מידידי הגנאלוג חיים פרידמן, כמות גדולה של חומר שנשמר אצלו מירושתו של הגנאלוג שמואל גור, שנפטר לפני קרוב לשלושים שנה. בין היתר, היו שתי תיקיות הנוגעות לטבריה ובהן צילומים של רוב הפנקסים והרשימות מהח"ק בטבריה, שהשיג שמואל גור, לפני כחמישים שנה. כאמור לעיל הרשימות הללו לא נשמרו בח"ק המקומית הנוכחית בטבריה, ואני העברתי לה העתקים מאותם פנקסים.

רוב הפנקסים מכילים העתקות מאוחרות של המצבות, על פי המיקום, או על פי שמות, אך הפנקס החשוב ביותר, הוא פנקס הנפטרים, משנת תרל"ט עד שנת תשט"ו (1879-1955). בפנקס זה רשמו אנשי הח"ק על פי סדר כרונולוגי כל נפטר ונפטר. הרישום נעשה בזמן אמת על פי רוב, ולעיתים בודדות, מופיעות בפנקס השלמות מאוחרות. בפנקס מופיעים רישומים של למעלה משלושת אלפים נפטרים, אך מסיבות בלתי ברורות, מצאתי כמה עשרות הטמונים בבית הקברות, שהיו תושבי העיר, ובכל אופן לא מופיעים בפנקס הנפטרים.

על כל פנים, בפנקס הזה, לפעמים מוזכר רק שם הנפטר, ולפעמים רק הכינוי שלו בפי אנשי העיר. אין ודאות כי הקורא הסביר, שמנסה להבין מיהו למשל ר' פינטשא, יכול לזהותו עם רבי פנחס מינצברג. אבל לאור עיסוקי הממושך בחקר קורות יהודי טבריה, ידיעותי על משפחות העיר ועיוני ביזכרונות תושביה, ידעתי לזהות את הנפטרים גם על פי כינויים בלבד.

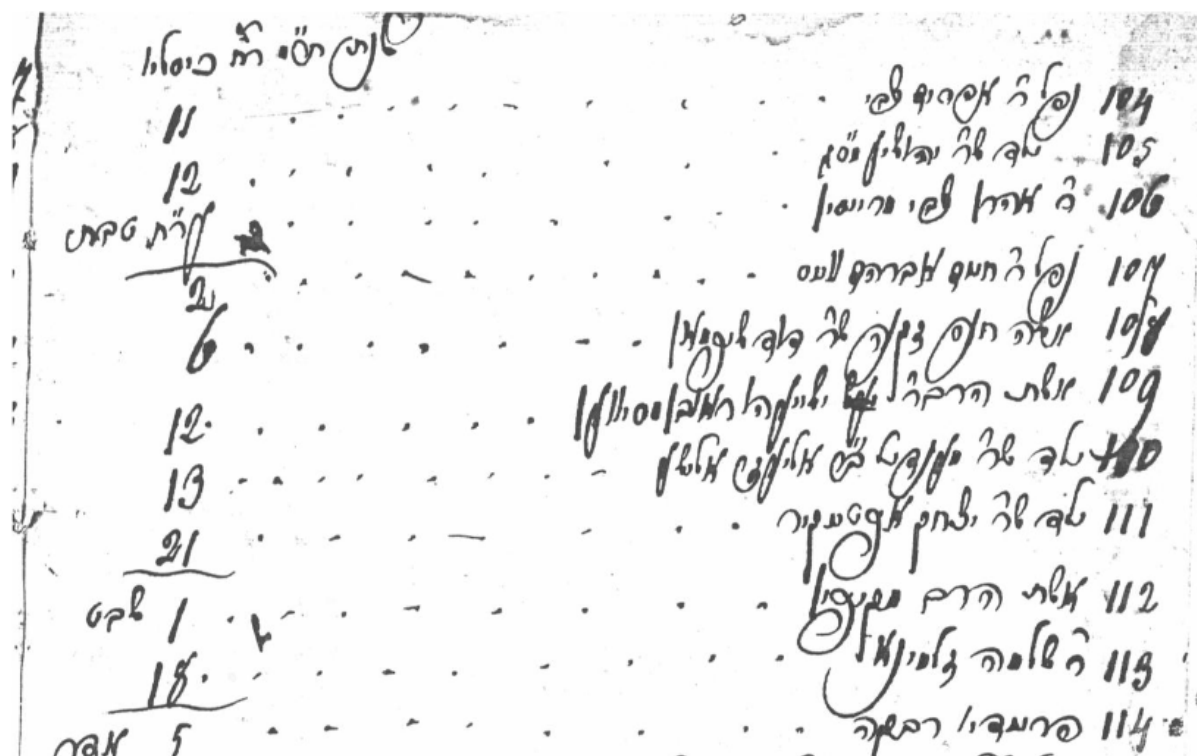
השלב הבא בעבודה היה לזהות זיקה בין הנפטר הרשום בפנקס לבין המצבה בבית הקברות, והמלאכה לא הייתה קלה, כי כאמור, מצבות רבות אינן קיימות, או אינן קריאות. כאן באה לעזרתי רשימה נוספת שקבלתי מחיים פרידמן – העתקת מצבות. אליעזר דוידוביץ, מאנשי הח"ק בטבריה, [ולשעבר מנהל בית הקברות בבודפסט], עבר לפני כשישים שנה בבית הקברות ובדק מצבה אחר מצבה, רשם את מיקומה, והעתיק את

הפרטים העיקריים מן המצבה, ובכך הציל מידע רב. הרבה מצבות שעדיין עמדו אז על תילן, לא קיימות היום; חלקן נשברו עם השנים, או שהכיתוב נמחק או ניטשטש, וחלקן מכוסות בעפר. בית הקברות כמו כל טבריה בנוי על צלע הר, אומנם בשיפוע קל יחסית, לא תלול דוגמת חלקים מהר הזיתים או בית הקברות בצפת, אבל בכל אופן מדרון, וכאשר יש מצבה נמוכה המונחת על הקרקע, בקלות היא עלולה להתכסות בעפר.

כאן אולי המקום להדגיש כי כל החומר שעסקתי בו בספרי ובמאמר זה, נוגע לקהילה האשכנזית, ולחלקה האשכנזית בבית הקברות. לגבי הקהילה הספרדית בעיר, לא ידוע לי על שום תיעוד דומה, ולא על רשימת הנפטרים בזמן אמת. העתקת הכתוב על המצבות שנעשתה על ידי רבי יוסף חיים ילוז לפני שנת תרצ"ד-1934, הינה חלקית ביותר וכוללת רק כמאתיים מצבות של רבנים.

אחרי שזיהיתי את הדמויות הנזכרות ברשימת הנפטרים, הוספתי עוד אי אלו פרטים, ציון קרובי משפחה המופיעים בפנקס עצמו, ומידע ביוגרפי קצר על כל אחד מן הנפטרים, ככל שהגיעה ידי, כולל מידע גנאלוגי בסיסי, כמו מוצא המשפחה ורשימת צאצאים, עד כמה שהגיעו ידיעותיי.

למעלה: דוגמה מתוך פנקס הח"ק בטבריה. מירושתו של הגנאלוג המנוח שמואל גור.

למטה: עיבוד המידע התואם את הרשימה בפנקס

הערות	י"א כסלו	נפל ר' אפרים צבי	104.
1 מצבתו בחלקה ב שורה 96, מצבה מספר 9173, וזה נוסח המצבה: פ"נ ר' אהרן צבי ב"ר גרשון ז"ל תנצבה נ' א' דר"ח טבת תר"מ.	י"ב כסלו	ילד ש"ר יהושע מס"ג	105.
2 מצבתה בחלקה ב שורה 93 מצבה מספר 182, וזה נוסח המצבה: פ"נ הא' חנה מלעטשוב ו' טבת תר"מ.	ער"ח טב	ר' אהרן צבי מרייסין ¹	106.
3 כפי הנראה היא שמצבתה בחלקה ב שורה 81 ב מצבה מספר 9693, וזה נוסח המצבה: פ"נ הא' מלכה בת ה"ר ר' שלמה צבי י"ב טבת תר"מ.	ב' טבת	נפל ר' חיים אברהם ווייס	107.
4 מצבתו בחלקה ב שורה 98 מצבה מספר 529, המצבה מטושטשת וכמעט אינה ניתנת לקריאה, גם את האותיות החלו לצבוע ולא המשיכו. וכך העתיקו ברשימות הח"ק: [פ"נ אהרן] שלמה זלמינה ב"ר משה מרד... 'י שבט תר"מ.	ו' טבת	אשה חנה זקנה ש"ר דוד שיפמאן ²	108.
5 כפי הנראה מצבתה היא המונחת בחלקה ב שורה 81 ב, מצבה מספר 9691, המצבה שבורה מעט, אך ניתן לקרוא חלקית, וזה נוסח המצבה: פ"נ א' פר.. רבקה ז"ל ? מזלאטש.. ה' אדר. ברשימות הח"ק כתבו: ... רבקה מזלאטשיב... אדר...	י"ב טבת	אשת הרב ר' ישעיהו ראובן מסיווען ³	109.
6 מצבתה בחלקה ב שורה 96 מצבה מספר 9161, המצבה נשברה לשני חלקים, ובחלק השמאלי צבעו את האותיות מחדש, וזה נוסח המצבה: פ"נ מ' רחל ב"ר עקיבא מסנעטין ט"ו אדר תר"מ.	י"ג טבת	ילד ש"ר מענדיל ב"ר אליעזר אלישע	110.
	כ"א טבת	ילד ש"ר יצחק אפטייקיר	111.
	א' שבט	אשת הרב מקיפין	112.
	י"ח שבט	ר' שלמה זלמינא ⁴	113.
	ה אדר	פריידי' רבקה ⁵	114.
	ט"ו אדר	רחל א"ר משה יאסיל שו"ב מכולל בירזש ⁶	115.

הדמוגרפיה של הקהילה על פי הפנקס

כאמור, הקהילה האשכנזית בעיר טבריה, נוסדה בערך בשנת תק"מ - 1780. כאשר התיישבו בעיר בני העליות החסידייות, אך פנקס הנפטרים שלפנינו מתחיל רק מאה שנים מאוחר יותר, בשנת תרל"ט - 1879. נראה כי שנת תרל"ט - 1879, השנה בה מתחיל הרישום בפנקס הנפטרים, הייתה תקופת השיא של הקהילה באותם ימים; הקהילה מנתה אז כמה אלפי נפשות, ובפנקס מתבטא הדבר במספר הנפטרים מדי שנה. בשנים שלאחר מכן, הסתמנה ירידה, איטית אך עקבית במספר הנפטרים, כפי הנראה בשל בניית הישובים החדשים, והתחזקות הישוב היהודי בירושלים. (אולי גם בשל התמעטות העולים החסידיים בשל חששם מהתבססות התנועה הציונית בארץ, ומבתי הספר ה'מתוקנים', וההתחלנות שבאה בעקבותיהם).

בסתיו תרס"ג - 1903, פרצה בעיר מגיפת חולירע, ובפנקס ניכר הדבר בזינוק במספר הנפטרים, בחודשים תשרי, חשוון, וכסליו של אותה שנה.

בימי מלחמת העולם הראשונה, הגיע לעיר גל גדול של פליטים מגורשי תל אביב ויפו, אשר גורשו בידי התורכים מעיר לעיר, עד שהגיעו לטבריה, ונשארו בה קרוב לשנתיים. גם עובדה זו באה לידי ביטוי בפנקס ובמצבות; רבים מתוכם נפטרו בטבריה במהלך השנתיים הללו.

בימים האחרונים של מלחמת העולם הראשונה, ביום י"ט תשרי תרע"ט, חול המועד סוכות - ספטמבר 1918, כבש הגנרל אלנבי את טבריה, ושחררה מידי התורכים - אחרונה מכל ערי הארץ.

עם סיום מלחמת העולם הראשונה, חלה בטבריה ירידה דרסטית במספר הנפטרים, שנמשכה אף היא בעקבות לאורך השנים, למרות העלייה במספר הנרצחים על ידי הערבים. כנראה שטבריה לא שאבה אליה עולים חדשים, שהעדיפו על פניה את ירושלים או ישובים חדשים, והצטמצמות הקהילה, הובילה לירידה במספר הנפטרים. אחדים מבני הקהילה שנישאו, עברו אף הם לירושלים, או למקומות אחרים, ובעקבותיהם ההורים המבוגרים, גם תופעה זו גרמה לירידה במספר הנפטרים בטבריה.

בערב חג השבועות תרצ"ה (1935), התחולל שיטפון גדול בעיר, ועל פי דיווחים, נהרגו במהלכו 32 איש. בפנקס הנפטרים לא מצאתי זכר לכך. כפי הנראה, רוב הנפטרים היו בני הקהילה הספרדית וייתכן שאף לא יהודים. הירידה במספר הנפטרים נמשכה כמעט עד לקום המדינה, אז גדלה העיר והתרחבה אוכלוסיית טבריה ועולים חדשים, ומטבע הדברים, חלה עלייה גם במספר הנפטרים.

עבודת המחקר הגנאלוגית שלי, אשר כללה מעקב אחרי רישומי פנקס הנפטרים בטבריה, השוואת הנתונים עם הרשימות האחרות, ועם המצבות בשטח, מספקת לקהל החוקרים נתונים חיוניים לבניית עצי משפחה, ואף לפתרון תעלומות משפחתיות. אחוזים גדולים מן הנפטרים הנזכרים בפנקס, כבר זיהיתי בהקשר המשפחתי, ויתרם עדיין טרם זוהה. פרטים אחדים שמצאתי על המשפחות, נשתכחו ברבות הימים גם מצאצאי המשפחה, שהופתעו לקבל ממני פרטים בלתי מוכרים להם על אבות משפחתם.

ברצוני להציג דוגמה לפריצת דרך שהתאפשרה בעקבות עבודתי בחקר שורשי המשפחות בטבריה; אחת המשפחות הגדולות בטבריה, הייתה משפחת ברזל - משפחה שהגיעה לטבריה עוד לפני הרעש הגדול של שנת תקצ"ז - 1837, ומוצאם ברבי יקותיאל יהודה זלמן לייב מראשי הקהילה החסידיית בעיר (נפטר בטבריה בשנת 1853), ועל שמו נקראה המשפחה ברז"ל - ב'ן ר'בי ז'למן ל'ייב. משפחה נוספת בטבריה, הייתה משפחת גאליס. ראש המשפחה היה משה גאליס (נזכר במפקדי מונטיפיורי: תר"ט, תרט"ו ותרכ"ו - 1849, 1855, ו-1866. ובשנת 1882, כבר מופיעה אשתו ברשימת האלמנות במפקד הפקוא"מ), ובניו - זלמן ואפרים, ובנותיו - רבקה והינדי, מהם נפוצה משפחה גדולה בטבריה. מקובל היה שהם השתייכו למשפחת ברזל, אבל לא היה ידוע בדיוק כיצד.

על פי הגרסה שרווחה עד כה - וראיתיה בעצי משפחה ובמאמרים לתולדות המשפחה שנתפרסמו בבימות שונות, משה גאליס היה נשוי לאישה בשם געלא, בתו של פנחס וורהפטיג, ראש משפחת וורהפטיג - אמיתי. והיכן השייכות למשפחת ברזל? מתתיהו דייטש שייך את הקשר לדור הבא. לדבריו, זלמן בן משה גאליס היה נשוי לבת של ברוך יוסף ברזל, [שאף הוא עצמו גם היה נשוי לבת של פנחס וורהפטיג], בנו של רבי זלמן לייב.⁶

אבל, אני גיליתי ממצאים שונים: במפקד מונטיפיורי מופיע משה גאליס, שם אשתו האדיל, ולא געלא. מופיעים גם ילדיו, רבקה והינדי המוכרות, וגם מופיע הבן זלמן לייב. מעניין שעל מצבתו מופיע רק השם זלמן, אבל במפקד הוא מופיע בשמו המלא, זלמן לייב. אם כן, כבר הוא בעצמו, נקרא על שם זלמן לייב ראש משפחת ברזל. ומצאתי מצבה של אישה בשם האדיל בת אפרים צבי ללא ציון שם בעלה. גם למשה גאליס היה בן בשם אפרים צבי, ומסתבר איפה כי הוא נקרא על שם אבי אמו. לר' זלמן לייב ראש משפחת ברזל, היה בן בשם אפרים צבי, שנהרג ברעידת האדמה בתקצ"ז. מכאן אני מסיק, שאפרים צבי בן זלמן לייב, הוא אבי האדיל אשת משה גאליס. ומי האישה געלא שעל שמה נתפרסם משה בכינויו משה גאליס? שאלה זו עדיין נותרה פתוחה; ייתכן שהיא אשתו הראשונה, אך סביר יותר שהיא אמו.

המצבה המשופצת של רבי יקותיאל יהודה זלמן לייב, על שמו נקראה המשפחה ברז"ל.
התמונה מאתר אידישע וועלט פארומס

6 ירושלמי, מ' (שם עט של מתתיהו דייטש), "למשפחותם" - משפחת ברזל, מוסף קהילות של עיתון המבשר, י"ד כסלו תש"ע, כ"א כסלו תש"ע.

שמות משפחה של נשים - בעיות ואתגרים במחקר

ד"ר לאה הבר גדליה *

"וַיִּקַּח אֲבִרָם וַנְּחֹר לְהֵם נָשִׁים שֵׁם אִשְׁתּוֹ אֲבִרָם שָׂרִי
וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ נְחֹר מְלָכָה בֵּת הָרֶן אֲבִי מְלָכָה וְאֲבִי יִסְכָּה."
ספר בראשית, פרק יא, פסוק כט.

מבוא

עבור חוקר הגנאלוגיה, חשיפת שמו של אדם היא היעד הראשוני בחקר מוצאו. כאשר מדובר בנשים, לעתים קרובות אנו יודעים על קיומה של דמות מסוימת בזכות ההקשר המשפחתי כגון "אמו של..." , "בתו של..." , "אחותו של..." , אך מתקשים לשחזר את שמה.

להלן דוגמה ראשונה משחר ההיסטוריה של העם היהודי לבעייתיות האמורה: מי הוא אביה של שרי אשת אברהם, אם האומה? איננו יודעים זאת. לעומת זאת, לגבי אשת נחור, מלכה, דווקא מצוין שם האב. ומי הייתה אמו של אבי האומה? רק אם נקפוץ קדימה במכונת הזמן אל מדרשי חז"ל נכיר את אמתלאי בת כרנבו, שהיא על פי המדרש אמו של אברהם.

ברור אפוא כי שם משפחתה של האישה, שהינו שמו המלא של אביה או שם נישואיה, מתגלה במורשת שלנו כבעייתית. לא בכדי, שכן המקור לקביעה זו מצוי כבר בכתבים הראשונים שלנו. "והוא ימשול בך", נאמר. "הוא" דהיינו אישך ולכן אינך נצרכת לשם משלך. זאת ועוד: במקורותינו לעיתים גם שם האב אינו ידוע – דבורה הנביאה, חולדה הנביאה, עתליה המלכה ורות המואביה נושאות כולן שם ללא שייכות משפחתית. והרשימה הקצרה הזו מעלה כי האישה הנסתרת בתנ"ך היא שלל דמויות ברמות חשיבות שונות. נשים אלו, המוזכרות בתנ"ך בשמן הפרטי בלבד, בין אם גרמו רעה והרס לעצמן ולאחרים ובין אם הביאו עזרה, רווחה וישועה, איננו יודעים, בדרך כלל, לא מה תיאורן החיצוני ולא מה הסתתר בנבכי נפשו, לא מי היה אביהן ומה שמן המלא, ובמקרים רבים כלל אין להן שם (אשת מנוח, אשת לוט ובנותיו, בת יפתח).

היטיב להסביר את הבעייתיות הזו פרופ' אוריאל סימון בקביעתו כי "הנשים חסרות השם בסיפורי המקרא מרובות לאין ערוך מהגברים חסרי השם", מכיוון שהמשפחה המקראית היא בגדר 'בית אב', באשר בראשה עומד האב. לא רק המשפחה כולה קרויה בשמו ("בית אברהם" – בר' י"ז, 14), אלא גם כל אחד מחבריה: האישה ("שרה אשת אברהם" – בר' כ', 18), הבנים ("יצחק בן אברהם" – בר' כ"ה 19), והבנות ("רבקה בת בתואל" בר' כ"ה 20) משום שאדם מתייחס למשפחת אביו ולא למשפחת אמו, ומשום שרק בן זכר מעניק למשפחה המשכיות וזכר (שמות א' 2).²

* ד"ר לאה הבר גדליה
שימשה בתפקידי ניהול
בעמותה הישראלית
לחקר שורשי משפחה,
כולל בתפקיד היו"ר בין
השנים 2005-2012.
גנאלוגית מקצועית,
מעבירה קורסים
וסדנאות, מרצה
ומתעדת קהילות
ובתי עלסין. בשנה
האחרונה עסקה רבות
בהכנת דוחות למבקשי
אזרחות פורטוגזית
וספרדית.

1 בראשית ג ט"ז. ראו מאמרו של פרופ' אברהם גרוסקן, החוג לתולדות עם ישראל, האוניברסיטה העברית בירושלים; האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים. <http://www.daat.ac.il/mishpat-ivri/skirot/93-2.ht>. מאמרו של גרוסקן נושא את הכותרת: "והוא ימשול בך" בין תיאוריה למציאות".

2 אוריאל סימון, "יילך מנוח אחרי אשתו, מקום האישה בחברה המקראית" ראו: <http://www.daat.ac.il/he-il/tanach/iyunim/neviim/>

הבעיה שלנו כחוקרי משפחות, לדברי פרופ' אלישבע באומגרטן, נובעת מכך ש"דבר ללא שם אינו קיים", כפי שציטטה מספרה ביום עיון בירושלים.³ מטרת מאמר זה לבחון האם כצעקתה.

מעמד האישה היהודייה ושמה בראי הדורות

מה מלמד אותנו המחקר לגבי שמות של נשים? נתחיל בגניזת קהיר.⁴ אוצרות הגניזה הקהירית שומנים בחובם הסכמי נישואין, כתובות, גטין והסכמי גירושין,⁵ וכן חומר הלכתי רב ומגוון נוסף העוסק בהיבטים השונים של חיי הנישואין.⁶ הנשים במסמכים אלה – תואר להן ולא שם. מרבית הנשים מתוארות בערבית כ"בת של אביה" – BINT או כבעלת הבית – SITT al Ahl או בעלת הבית החסודה האחראית על הבנות Sitt al Banat ha-nigret Sa'ida. להלן שתי דוגמאות:

- בשנת 1130 הרשה צדקה המשורר לאשתו "סת אלכל" (גבירת הבית) לשאת ולתת בעניין הנדוניה.
- החתן אבו אל בארכאת "פאר הסוחרים" בן חארש חורש הלוי והמשודכת סת אלפארס (גבירת הפרסים).

ומה קורה בקהילייה האשכנזית? בספרו "חסידות ומורדות"⁷ מזכיר גרוסמן כי מהמאה ה-11 עד המאה ה-15 תפסו הנשים מקום מרכזי בפרנסת המשפחה. בשל נסיעותיהם הממושכות של הבעלים לצורכי מסחר למרחקים, הן אף היו אחראיות על הרכוש, על החזקת המשרתים ועל חינוך הילדים. הן צברו בהדרגה כוח רב בחברה, ובעקבות זה אף השיגו הישגים חשובים בקיום המצוות ובמקומן בחיי החברה בכלל. הדברים הגיעו עד כדי כך שהחל מן המאה ה"ג התלוננו חכמים שמקצת הנשים הן "שחצניות ומורדות", ואף ביקשו לנקוט צעדים חברתיים ומשפטיים כדי להצר את צעדיהן. עדות מובהקת לכוחן הגדול בחברה נשתמרה גם בטכסים המשפחתיים. נשים רבות היו הסנדקיות בברית המילה של נכדיהן, לעיתים גם של בניהן, אף היו מוהללות ושוחטות, הרבו בתעניות ובמעשי צדקה ואף סייעו בהעברת מסורות הלכתיות.

אולם לא זו בלבד שאין כל חיבור שיצרה אישה יהודייה בימי הביניים, אלא, אומר גרוסמן, שאין ולו ספר אחד מאותה תקופה העוסק במעמד האישה או בשמה. ההסבר ההלכתי שאותו מבהיר גרוסמן הוא כי "הצניעות הראויה לאישה" היא שמנעה אזכור שמה במכתבים, בספרות העממית, בשירים ובכתבים שונים. וכל הכותבים במקורות הללו הסתפקו בתואר "גברת הבית".⁸

rishonim/shoftim/prakim/simon-manoh.htm ואכן הבנות אינן כלולות בדרך כלל ברשימת הצאצאים, וכאשר יש סיבה להזכירן, הן באות בסוף כנספח, ולא במקום הראוי להן לפי סדר הלידות "ותלד לעמרם את אהרן ואת משה ואת מרים אחותם" (במ' כ"ו, 59).

3 באומגרטן, אלישבע, אמהות וילדים בימי הביניים. מרכז שז"ר 2005. ראו גם הרצאה ביום עיון בספרייה הלאומית 3 במרץ 2015 "ללא שמות? קשיים ופתרונות בלימוד אודות חיי נשים יהודיות באשכנז בימי הביניים" <https://www.slideshare.net/Nlilsrael/ss-56649863>

4 גניזת קהיר היא אוסף גדול של כתבי יד וספרים יהודיים, שנכתבו בין המאה ה-9 למאה ה-19, ונשמרו בגניזה בעליית הגג של בית הכנסת בן עזרא בקהיר. משנתגלו הכתבים ופורסמו, בתחילה בעיקר על ידי שניאור זלמן שכטר ואחר כך על ידי חוקרים בכל ענפי מדעי היהדות, נמצא שיש להם חשיבות מרובה לחקר יהודי מצרים, יהודי אגן הים התיכון וארון הספרים היהודי.

5 מבוסס על 200 מסמכים רלבנטיים למחקר נשים.

6 חומרים עשירים אלו הם מקורות יחידים במינם לחקר חיי המשפחה של יהודי מצרים בימי הביניים. במאות הראשונות אליהן מתייחסת הגניזה במצרים, המאות 9-12, נהגו לכתוב הסכמי קדם-נישואין ולכלול בהם תנאים שיחולו על בני הזוג בזמן הנישואין. הם כוללים הסכמי קדם-נישואין, המלמדים על הדרכים בהן השתמשו אנשי התקופות הנ"ל להגן על הנשים מפני התנהגות בלתי הולמת של בעליהן. תעודות הגניזה הן מקור חשוב גם לחקר חיי היום-יום בחברה המוסלמית שבתוכה חיו היהודים.

7 גרוסמן, אברהם, חסידות ומורדות, נשים יהודיות בימי הביניים. מרכז שז"ר 2003. <http://www.kotar.co.il/KotarApp/Viewer.aspx?nBookID=102022025#7.2568.6.fitwidth>

8 גרוסמן מביא לדוגמה את גדול משוררי בבל בסוף המאה ה"ב ובראשית המאה ה"ג, ר' אלעזר בן יעקב הבבלי, שכתב קינה נרגשת על מות בתו היחידה של הגאון הבבלי ר' שמואל בן עלי. בקינה זו הוא תיאר אותה כאישה שהצטיינה במעלות רבות ובחכמה נדירה. כתרים הרבה כתר לה, אך את שמה לא הזכיר. הוא הסתפק בכינוי "הגבירה היקרה". הוא חשש, מן הסתם, שציבור הקוראים יראה בהזכרת שמה פגיעה בצניעותה. כמוהו עשו גם המעתיקים שכינסו את הדיואן שלו. הם כתבו בהקדמה לקינה: "ולו קינה על בת ראש הישיבה שמואל הלוי", מבלי לציין את שמה. אם בקינות על נפטורות עשו כן, קל וחומר שלא הזכירו נשים בחייהן. אומנם, במסמכי הגניזה מצאנו שמות של נשים, אך מדובר במכתבים פרטיים, שכתבו בני משפחה זה לזה, בהנחה שהם לא יגיעו לידיעת הרבים. רק גילוי הגניזה הביא לפרסום שמן, ואכן, ממסמכי הגניזה עולה, שכאשר אנשים זרים פנו אל הנמען וביקשו לדרוש בשלום אשתו, הדבר נעשה ברמיזה בלבד, מבלי להזכירה כלל בשמה. גרוסמן, שם, עמוד 182.

היו גם יוצאות מן הכלל. נשים סוחרות דווקא נזכרות בשמן: החוקרים יום טוב עסיס ומגדלנה רמון בדקו פנקסי חשבונות עבריים שנשתמרו בארכיון של נתבארה מן המאה ה־13 וה־14, שם מופיעות הנשים הסוחרות בשמן המלא: דונה ג'מילה אלמנת דון איסמאיל עבאד, אורו סאיתי פרנקו, אסתר חרבון, רגינה אשת אברהם אסטרק ולונה אלמנת וידאל מסנטה קולומה הסמוכה לברצלונה.⁹

נשים שהיו רופאות, בלניות ומיילדות, נשים שהיו מלוות בריבית, בעיקר אלמנות, מופיעות בשמן בפנקסים מסוגים שונים.¹⁰

יוצאות מן הכלל היו גם הנוצריות החדשות, אלה שסירבו להמיר את דתן ונשות האנוסים, כפי שעולה במחקרה של פרופ' מיוחס ג'ניאו.¹¹ הן מופיעות במסמכי האינקוויזיציה בשמן היהודי המלא ובשמן הנוצרי והיהודי המלא.¹² ההסבר לכך, כפי שניתן על ידי פרופ' רינה לוין מלמד בהרצאתה "יהודיות בספרד: מי הן היו ואיך לאתר אותן?"¹³: הצורך של האינקוויזיציה להיכנס לעובי הקורה כיצד חיות הנשים המומרות בתוך ביתן פנימה, חייב הענקת זהות מבחנת של שם משפחה.¹⁵

אחרונות ברשימה זו הן הנשים היוצרות. כך אנו פוגשים את רבקה בת מאיר טיקטינר¹⁴ אשר נחשבת ליוצרת היהודייה הראשונה, היחידה והחשובה ביותר בפולין של המאות ה־16-17. ידועות לנו שתי יצירות ספרותיות פרי קולמוסה: "מינקת רבקה" שהוא ספר מוסר לנשים ו"השיר לשמחת תורה".¹⁵ אין לנו אומנם פרטים לגבי חייה כמו למשל: מי היה בעלה, האם היו לה ילדים וכיצד התפרנסה, אבל דווקא היותה אישה יודעת ספר מאפשרת לנו לדעת את פרטי שמה. בעוד רבקה ידועה כבתו של מאיר, גליקל מהמל,¹⁶ שכתבה את זיכרונותיה כסוחרת, ידועה כאשתו של חיים. גליקל נולדה בעיר המבורג בשנת 1645 למשפחה אמידה ונפטרה במץ ב־1724. גם רחל בת ברוך לוצאטו היא סופרת ושמה מוכר לבל; מצד אביה היא נכדתו של המשורר יצחק לוצאטו, ומצד אמה היא דודניתו של שמואל דוד לוצאטו (שד"ל). נולדה בטריאסטה באיטליה. עד גיל 12 למדה את התורה מפי דודיה, ובת ארבע־עשרה כבר למדה תלמוד, רש"י וגמרא, ילידת 1790 שנישאה לבחיר לבה יעקב מורפורגו בהיותה בת 29, גיל מבוגר ביותר לאותה העת. יש לה זהות, יש לה שם קודם ויש לה שם נישואים והיא עושה שימוש בשניהם.

רחל מורפורגו
- טריאסטה,
איטליה,
- 1790
1871

מן הכלל אל הפרט

נחזור למציאות של החוקרת.

הבה נביר את סבי ואת סבתי מצד אבי - סבי יליד העיירה הירלאו ברומניה וסבתי ילידת עיירה סמוכה בשם חושי.

לא בכדי אני מציינת את ארץ מוצאם, כי ידוע שאין דין מחקר ברומניה כדין מחקר בפולין, בלרוס ואפילו אוקראינה, שכן ברומניה חלה חובת הרישום האזרחי רק אחרי שנת 1865.

.....

9 גרוסקן, שם, עמודים 189-191.

10 קפלן, דבורה, "לטבול את נשותיהן": נשים ומקוואות בפנקסי קהילה בעת החדשה המוקדמת. יום עיון, 10 במרץ 2015 ספרייה לאומית <https://www.slideshare.net/Nlilsrael/ss-56649961>.

11 מיוחס-ג'ניאו, עליזה, "נשים בקהילת המומרים לנצרות בספרד של המאה ה־16", פעמים 46-47, תשנ"א, עמודים 169-189.

12 לדוגמה היא מביאה את הסיפור אודות אלווירה גונסאלס, דור ראשון של מומרים לנצרות. בשנת 1411, בהיותה בת 11, המירה את דתה עם אמה ואחותה. אין זה שם משפחתה בהיותה נשואה לדייגו אריאס דאבילה, שאף הוא היה מומר ושמו היהודי שמואליקו אבן עזר. דהיינו המתנצרת קבלה מיד שם ושם משפחה. [שמה היהודי של אלווירה היה קלרה].

13 הרצאה בספרייה הלאומית, יום עיון, 10 במרץ 2015: "יהודיות בספרד במאות ה־15 וה־16: מי הן היו ואיך לאתר אותן", ובתוך "סתרי נידחים יהודים עם זהויות חבויות" אלקיים אבי ויוסף קפלן עורכים, הוצאת יד בן צבי, 2016 עמודים 33-47.

14 כנראה מן העיירה היהודית טיקוצ'ין (Tvkocin), בצפון מזרח פולין.

15 הספר נכתב כפי הנראה בין השנים 1581-1609 והוא נדפס פעמיים לאחר מותה. המוציא לאור של ספרה תיאר אותה כ"האישה החשובה הרבנית הדרשנית...".

16 גליקל, זיכרונות 1691-1719, ההדירה ותרגומה מאידיש חוה טורניאנסקי, הוצאת מרכז שז"ר 2006.

סבי - יהושע מרדכי אוזיאס הלוי הבר

אביו	משולם פייביש הלוי הבר	
אמו ואמה	פרידה אורנשטין בת זלמן אורנשטין ומלכה	[1] מלכה לבית XX נולדה 1823 ונפטרה 1927
סבו מצד אביו	מנחם מנדל הלוי סגל הבר	
סבתו מצד אביו	מירקה	[2] מירקה לבית XX

סבא וסבתא ????

סבתי - ברטה שוורץ

אביה ואמה	אברהם שוורץ ורחל הרשקוביץ	[3] פייגה לבית XX נולדה 1830 ונפטרה 1936
סבה מצד אמה	אבא הרשקוביץ	
סבתה מצד אמה	ארנסטינה אסתר	[4] לבית XX 1917

פייגה שוורץ

בטבלה דלעיל מופיעות ארבע נשים במשפחתי ללא שם משפחה וללא שם אב. אדגים את הבירורים שערכתי לגבי שתיים מהן. התחלתי בבירורים דווקא לגבי האחרונה [4], סבתה של סבתי - ארנסטינה אסתר אשת אברהם אבא הרשקוביץ, שלא זכר לה ולא תמונה, להבדיל ממנו, וכל שהיה ידוע במשפחה הוא כי נרצחה על ידי המשרתת בשנת 1917. הפרט הפיקנטי הזה היה עבורי "טריגר" לחיפוש שמה.

רישום נישואים של יוסף ואידה

הנה המסלול שעשיתי למציאת שמה מהבית של ארנסטינה לבית סקאלר/שקאלר
 איתור משפחתו של בנה - אח של סבתא רבא רחל הרשקוביץ בארה"ב, עליו ידעתי כי הגיע לפילדלפיה והחליף שמו מהרשקוביץ להריס בתהליך הבא:
 ← יוסף הריס הגיע לפילדלפיה ב-1898. מצאתי תעודת מסע שלו מהמבורג, תעודה כניסה לפילדלפיה, ושמו במפקד האוכלוסין 1910. [כל המאגרים נמצאים באתר Ancestry.com אתר בתשלום]
 ← איתור צאצאיו - הגעתי לבן נכדתו באמצעות מודעות אבל על אמו, נכדת יוסף.
 ← תכנון וקיום מפגש עם צאצאיו, מהם למדתי שהם אינם יודעים עליו דבר ובוודאי לא על הוריו, שכן התגרש (לפני מפקד האוכלוסין ב-1920) ונעלם.
 ← מציאת רישום התאזרחות. [אתר Ancestry.com]
 ← איתור הרישום של נישואיו השניים, בו מוזכרת אמו בשמה המלא [בסיוע עמותה גנאלוגית בפילדלפיה].

המשך בעמוד הבא

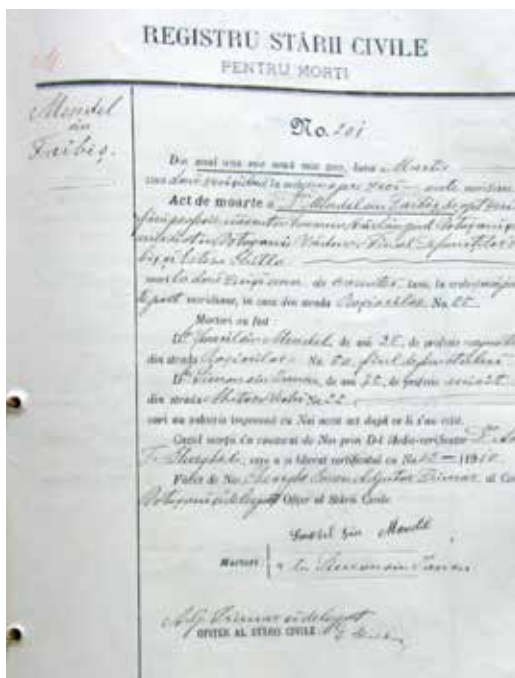

להלן מכתבה של חברת עמותה גנאלוגית בפילדלפיה, בה נעזרת:

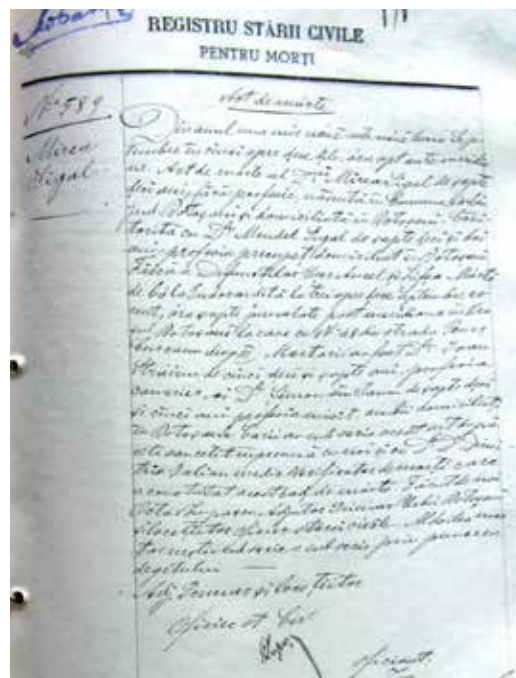
Yesterday I made a visit to the Marriage License Bureau at Philadelphia's City Hall to, at minimum, look at the 1924 Marriage License Application for Joseph H. Harris and Ida Stoumen. I believe the application was made by your Joseph H. Harris for the following reasons. He reported that he was born in Romania on 27 Sept. 1870. His parents are Abe and Esther, both deceased. He stated he was previously divorced. For the following reason I requested a certified copy of the application (they do not permit scanning or photographing) to send to you. Joseph also provided the maiden name of his mother

- והנה המסלול שעשיתי לאיתור שמה מהבית של מירקה שטרן (שסומנה בטבלה כמספר 2).
- ← חמש שנים של חיפוש וניסיון לאתר את צאצאי אחותו של סבא רבא שלי, בתה של מירקה – לאה שיינה סגל כהן (השם הבר לא הופיע במשפחה זו כלל) במונטריאול. הנחת העבודה שלי הייתה ששם אמה של לאה שיינה היה סגל ולכן נקראה כך.
- ← מהצאצאים אותם פגשתי במונטריאול לאחר איתור והתכתבות בת חמש שנים, והשלמת מידע מאתר Jewishgen.org, למדתי כי לאה שיינה סגל (הבר) נולדה אומנם בהירלאו אך גדלה בעיר בוטושני ממנה היגרה כאישה נשואה ואם למונטריאול (בשנת 1936) ולא מהעיר הירלאו. 46 ק"מ שהפרידו בין האחים משולם פייביש ולאה שיינה ברומניה והגירתה למונטריאול, הביאו לנתק של 40 שנה ביניהם.
- ← חיפוש אחר מסמכי הוריה ומסמכיה שלה בבוטושני. לשמחתי נאספו כל המסמכים על ידי צוות מחקר בוטושני וניתן היה לקבלם תמורת תשלום. כך מצאתי תעודת לידה של בנה של מירל – שמרל, ותעודת פטירה עבורה – מירקה שטרן (נולדה בשנת 1838 נפטרה ב-1910).

מתוך מחקר זה עולה כי עשיתי שימוש במגוון גדול של רשומות על מנת להגיע למטרה. לא היה מדובר במהלך ישיר אלא במהלך שחייב התחלה בהווה וצעידה מבוקרת לאחור. בחנתי מסמכי הגירה, מסמכי התאזרחות, מפקדים, מסמכי פטירה, נישואין ולידות.

תעודת פטירה – מנדל (משולם?) פייביש

תעודת פטירה – מירל סגל שטרן

מקורות נוספים העשויים לסייע באיתור שמות נשים

[א] פנקסים

פנקסי מוהלים ותעודות לידה – ניתן למצוא בהם שמות של מיילדות. הם נמצאים בספרייה הלאומית ובארכיון לתולדות העם היהודי, ופנקסי קהל – בספרייה הלאומית. ברבים מהם תמצאו שמות אלמנות שקנו מקומות בבית כנסת, כמו גם שמות נשים שעבדו כמשרתות בבתי עשירים וקבלו מענק, או נשים בלניות במקוואות (כאשר כסף עובר מיד ליד).¹⁷

דוגמאות לפנקסים מאיטליה:

פנקס מוהל מקהילת טריאסטי שבאיטליה – ונצינו, יהודיע בן משה ישראל, תקמ"ז-תקפ"ה; פנקסי קהילות באיטליה, 1799-1809, ספרות מקור: ורשה – המכון להיסטוריה יהודית 443, פואה; טוביה שלום, פנקס מוהל מן השנים

תקצ"ח-תרמ"ט (1837-1889) רוב המילות מ-"מונטיצילי", "פיורנצולה", "בוסיטו", "פארמה"; פנקס חברת "חסד ואמת" (בעיר רג'ו שבאיטליה) – Reggio Emilia מן השנים תק"ב-צקח"ח (עברית; איטלקית); נחמני, עובדיה חי, פנקס מוהל, תקפ"ו-תקצ"ו (1826-1836) בין השאר ב-"סקנדיאנו" וב-"בריגיו" (וזוהי רק רשימה חלקית של פנקסים מאיטליה הנמצאים בספרייה הלאומית וניתן לראותם).

פנקס המוהל יצחק בן משה מזורנה
תערוכה מקוננת של הספרייה באוני' קולומביה, ארה"ב

[ב] כתובות

פנקס הכתובות של הקהילה הפורטוגאלית בתוניס (תר"ג-תרי"ד). פנקס הכתובות כולל פרטים רבים על כל כתובה וכתובה: תאריך הנישואין, שם החתן ואביו, שם הכלה ואביה, הסך הכולל של ערך הנדוניה, שמות החותמים, נוסח חתימת החתן (חתימה בלועזית תורגמה והובאה בסוגרים מרובעים), והערות חשובות מנוסח הכתובה או מביצועה.¹⁸

בספרייה הלאומית אוצר גדול של כתובות אך זה אינו המקום היחיד לחיפושן. הנה עוד כמה מקורות עבור כתובות: מוזיאון ישיבה אוניברסיטה ניו יורק, אוסף מולדובן ניו יורק, ספרי קטלוגים של מוזיאונים,¹⁹ ארכיוני מושבות ועוד. המשך בעמוד הבא

17 לצפייה בפנקסים באתר הספרייה הלאומית -

<http://web.nli.org.il/sites/NLI/Hebrew/collections/jewish-collection/pinkassim/Pages/default.aspx>

18 בסוף הספר מפתחות מפורטים לשמות הפרטים ולשמות המשפחה שנכללו בכתובות אלו, ובהם שפע נתונים לגנאלוגיה של הקהילה הפורטוגאלית בתוניס, ונספח הכולל את התפלגות מספר הכתובות לפי שנים ולפי חדשים.

19 למשל בתוך הספר "יהודי ספרד באימפריה העות'מנית", פרקים בתרבותם החומרית הוצאת מוזיאון ישראל ירושלים 1989 בעריכת אסתר יוהס. שמות של נשים וגברים מתוך כתובות שמצאתי בעמודים 219-233 העברתי לקבוצת דיון ספרדית בג'ואישג'ן.

[ג] רישומי נפטרים או ספרי "יזכור" של קהילות, מודעות אבל ועוד.

הנה לדוגמה מתוך ספר "יזכור" של קהילת פרנקפורט:

- בת האלוף והקצין ר' יעקב שטרויז
- אלמנת האלוף והקצין המפורסם פ"ו כהר"ר אלי רייס ז"ל
- בת כה"ר זעליגמען צונץ

או מודעות אבל בעיתונות היסטורית באוסטריה למשל, או אתר Flickr שם תוכלו לקבל גם מחקר משפחתי על שם הנפטר.

anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?apm=o&aid=nfp&dat Husband - children - son and daughter-in-law and grandchildren listed.

Leon (aka as Leib was from Zurawno - see below). Rachela's maiden name is BIER.

As no-one else is buried near or with Rosa (Rachela) - one wonder what happened to the family after her death and after WW1.

See linked obituary of Scheindel/Sabine's father: www.flickr.com/photos/cam37/3972287235

Jri-pl gives her date of birth as 1856 in the ZFdatabase seems to be out by some years - but these errors are fairly common.

[ד] צוואות

הן עצמן מקור חשוב לגילוי שמות אמותינו, אבל לא נופלים בחשיבותם מאמרים אקדמיים על צוואות. דוגמאות לשמות של נשים תוכלו למצוא במאמרים להלן:²⁰ פרופ' בת-ציון עראקי קלורמן, מן האוניברסיטה הפתוחה, "צוואה וירושה כראי לדינמיקה משפחתית בתימן של המאה התשע-עשרה", ד"ר מרים פרנקל, האוניברסיטה העברית בירושלים, "נשים מול פני המוות: צוואות נשים מגניזת קהיר", ד"ר דב הכהן, אוניברסיטת בר אילן ומכון בן-צבי, "צוואות של המדפיס סעדי הלוי-אשכנזי (סלוניקי)" (1818-1903), פרופ' דוד מלכיאל, אוניברסיטת בר-אילן, "צוואות נוטריוניות של יהודים מן התפוצה הספרדית המערבית" (1650-1750), ד"ר אבריאל בר-לבב, האוניברסיטה הפתוחה ומכון בן-צבי, "חיים ומוות בארבע צוואות מאיזמיר, ירושלים ורודוס מן המאה התשע עשרה".

[ה] מכתבי נשים

לדוגמה מכתב שכותבות נשים למונטיפיורי בעת עלילת דמשק, וחותרות בשמן.²¹ ".....בתווח תחומות נשות רבנים ובני מעמד הביניים, בהן גם "אורו, מדאם משה אבו אל עפייה" המומר. חותרת את הרשימה מזל טוב, אשתו של רב הקהילה יעקב ענתיבי. המועד המצוין במכתב כיום שבו "זרחו המאורות" - שוחררו הבעלים הכלואים ויצאו ממחבואם הנאשמים בפרשה שהסתתרו ונשפטו שלא בפניהם

²⁰ מתוך קטלוג המאמרים ביד בן-צבי <https://www.ybz.org.il/lib> 21 בן גדליה, יוחאי, "נשות האסירים בדמשק", סגולה 12 (2011), עמודים 76-77.

– תואם את המתואר בדיווחי הקונסולים הזרים. נשות הכלואים נחקרו בפרשה ומילאו בה חלק פעיל. אורו (או אורה, כפי שהיא מכונה בפרוטוקולים של החקירה), אשתו של משה אבואלעפיה – בן לשושלת רבנים מפוארת שבלחץ העינויים הודה במיוחס לו ואף התאסלם והפך לעד תביעה מרכזי, הוכתה אף היא במהלך החקירה של בעלה, ונאלצה לצפות בעינויים הנוראים שעבר. אשתו של יוסף לניאדו, שבעקבות העינויים הפכה לאלמנתו, העידה על תביעות לשוחד מיני מצד הקונסול הצרפתי, וכך עולה גם מדיווחים על אודות בתו של דוד הררי, נאשם אחר בפרשה. נשים נוספות נדרשו להעיד בפני ועדות חקירה שונות וגילו בעדותן תעצומות נפש מרשימות...”

ספרו של אליעזר בשן הנסמך על הארכיון הדיפלומטי של משרד החוץ הבריטי במרוקו, מביא תעודות של נשים ועל נשים²² שרובן בעלות יוזמה, בעלות רכוש או בעלות השכלה. רובן אינן מהססות להוציא מכתבים בחתימתן או ליפות כוחם של אחרים לכתוב בשמן. הללו תובעות כספים, מסרבות לרצונות הבעל, תובעות זכויות ועוד.

[ו]

מקור אחרון ולא כל כך מוכר: כל מי שהייתה לו אי פעם משפחה בארץ ישראל הישנה, עשוי לגלות עניין בספרו של גרייבסקי, “בנות ציון וירושלים”,²³ ספר אשר מכל דף שבו עולה הערכתו והערצתו לנשות ירושלים וציון,²⁴ מאות רבות של נשים על עצי המשפחה שלהן, אבותיהן וצאצאיהן ולעיתים אף תמונתן.

מקור זה סוגר את רשימתי בתחושה שלא הכול אבוד ויש לנו, החוקרים, על מה להיבנות.²⁵

22 בשן, אליעזר, נשים יהודיות במרוקו דמותן בראי מכתבים מן השנים 1733-1905, הוצאת בר־אילן 2005.

23 גרייבסקי, פנחס, הוצאת יד בן צבי, תש״ס. מנחם מרדכי גרייבסקי נולד בין חומות העיר העתיקה ב־1873 ונפטר בירושלים ב־1941. מחקריו על בנות ציון וירושלים הם חלק מסדרות מחקרים על אנשי הישוב הישן.

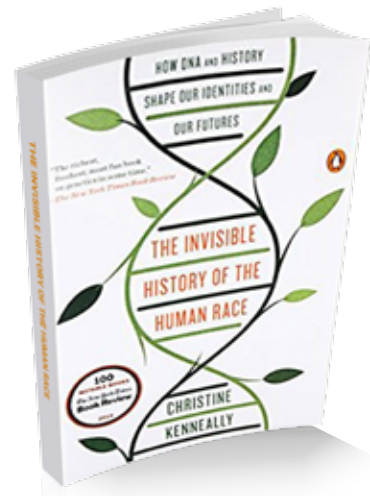
24 מתוך הקדמת נכדתו, נחמה בן אליהו.

25 כי הנה בשנה שעברה יצא לאור ספרה של צביה טובי, מכלות לחמות, הוצאת יד בן צבי, 2016, ובו פרק המתייחס לסוגיית שמות הנשים (עמוד 75).

The Invisible History of the Human Race

By Christine Kenneally
Penguin Books, N.Y. 2015

המחברת, הגברת Christine Kenneally, עיתונאית ותחקירנית אוסטרלית, שוזרת בספרה ידע רב ותובנות על הקשרים בין גנאלוגיה, גנטיקה והגנום האנושי.

היא סבורה כי עם השלמת ריצוף הגנום האנושי בראשית המאה ה-21, נוסף מימד חדש למחקר הגנאלוגי ולתהליך הכרת הזהות העצמית של כל אחד מאתנו ושורשיה. עתה, משאנו יכולים לצפות ב-DNA שלנו, של משפחתנו לדורותיה, ענפיה ושורשיה, איננו יכולים להסתפק יותר בסיפורי משפחה העוברים מדור לדור בעל פה ובכתב, שכן הגנטיקה, פענוח ומיפוי הגנום וזיקת הגומלין בינן לבין התרבות, ההיסטוריה, והסביבה המעצבות אותנו, קובעים כמעט מראש את התפתחותנו האישית והחברתית לא פחות מאשר את מחלותנו. עם כל זאת, רב עדיין הנסתר הגנטי והגנומי על הגלוי ההיסטורי.

משיחותיה עם מומחים מתחומי הגנומיקה, והגנטיקה, למדה המחברת כי השלמת מיפוי הגנום והתקדמות המחקרים בתחום זה, מאפשרות לעקוב אחר מבנה הגנום של אלפי אנשים, וללמוד באמצעותם על מבנה החברה האנושית. כמו כן למפות את הקבוצות שבקרבתן אין שינויים גנטיים גדולים אם כי אלה מתרחשים במעבר גנטי מדור לדור, אך אפיונם הגנטי הכללי הוא ייחודי כאילו חיו באי, מנותקים מן החברה האנושית הכללית (הקהילה היהודית האורתודוקסית בברוקלין, אוכלוסיות בדרום אנגליה ובצפונה, אירלנד וסקוטלנד).

המחברת מציינת כמו כן כי השינויים הגנטיים חופפים אירועים היסטוריים של כיבושים, הגירות אוכלוסין, תמורות גיאוגרפיות ואקלימיות. לעיתים המחקר הגנטי והגנומי מערער תיאוריות היסטוריות שנבנו על בסיס השערות בהעדר מסמכים ובהעדר שרידי תרבות חומרית מן התקופה.

לפיכך המחברת מדגישה את חשיבות הדיגיטציה של מסמכים משפחתיים וכלל היסטוריים בימינו והנגשתם לציבור הרחב בשילוב לימוד קריאת ה-DNA. ופענוחו. אלה מאפשרים לזהות צמתי מפגש בין היסטוריה עולמית להיסטוריה אישית. לדבריה, לעיתים אנו מניחים כמובן מאליו קיומן של תעודות לידה, תעודות בי"ס, רשימת שמות בני משפחה וכל מידע רלבנטי חשוב אחר עד שאנו נתקלים בהעדרם. לכן חשוב לשמרם כדי להעבירם מדור לדור. עם זאת, אין היא מתעלמת מציון הדילמה הטמונה בדרכים לשימור הדוקומנטים נוכח ההתפתחויות הטכנולוגיות המהירות המיישנות במהרה אמצעי שימור קודמים, ולכן החשיבות היא לא רק בשימור אלא בהנחלת תודעת השימור לכל דור באמצעיו שלו.

המחברת מתעכבת בין היתר על תולדות ארה"ב; לדבריה, תהליך הפיכת האמריקאים לאומה, שזור בהתפתחות הגנאלוגיה האמריקאית ובזיקתה לשורשי המתיישבים הראשונים ולתופעת העבדות האפרו-אמריקאית. היא מציינת את ספרו של אלכס היילי "Roots" שפורסם ב-1976, והצית התלהבות כלל אמריקאית ועולמית לחקר שורשי משפחה. בהקשר זה, מרתקת הסאגה המתוארת בספר בפרטים, על אודות הנשיא תומאס ג'פרסון וענפי משפחתו המסתעפים מקשריו הרומנטיים עם פילגשו השחורה.

בין היתר כולל הספר דיון בפעילות הכנסייה המורמונית בסולט לייק סיטי, בהמרת דתם של נפטרי העולם ובבניית המרכז העולמי למחקר גנאלוגי LDS (החברה הגנאלוגית של יוטה). ה-LDS אינה מקטלגת שמות ומידע של מאות אלפי צאצאים של זוגות חד-מיניים ובכך כל המידע הזה הולך לאיבוד.

כמו כן, מציינת המחברת את הפריחה של חקר היסטוריה משפחתית בזיקה להתפתחות המחקר המדעי של התורשה הביולוגית ולעירוב התחומים עם האנתרופולוגיה והפסיכיאטריה, שהתחוללו בגרמניה של סוף המאה ה-19 וראשית המאה ה-20. האנטישמיות הייתה בעלת זיקה חזקה לפעילות הגנאלוגית הגרמנית בתקופת ויימאר ולהתפתחות תורת הגזע ולצמיחתה בחיק האידיאולוגיה הנאצית.

להערכתה של מחברת הספר, ההיסטוריה הגנטית של הפרט היא צדו השני של מטבע ההיסטוריה המשפחתית. למרות שהגנאלוגיה אינה מוערכת באופן נרחב באקדמיה, היא תואמת להפליא ומסייעת להסביר את ההיסטוריה החברתית. המחקר הגנטי מוסיף מימד לרישום ולמידע ההיסטורי והחומרי ותורם תובנות חדשות לפתרון בעיות וויכוחים היסטוריים.

ומן הכלל אל הפרט, אחת מתובנותיה של המחברת בעקבות שיחותיה עם מומחים ומביני דבר, היא כי העץ הגנטי האישי שלנו אינו חופף לעץ הגנאלוגי שלנו; לא כל אחד מאבותינו הישירים תרם לגנום האישי שלנו. בדורות הראשונים, ההורים הגנאלוגים שלך הם הורייך הביולוגים. אולם ככל שמתרחקים הדורות, הקשר הגנטי בינך לבין אבות אבותיך הולך ונעלם עד להתאינות (עשר דורות ומעלה) מוחלטת למרות שהעץ הגנאלוגי ממשיך לצמוח. מאחר שמספר האבות מוכפל בכל דור, כל אילן יוחסין גדל בצורה אקספוננציאלית עד שהוא מגיע לנקודה שבה מספר הממוקמים עליו גדול מאוכלוסיית העולם ברגע נתון. התמוטטות אילן יוחסין שכיחה בעצי משפחה הנמשכים אל המאה ה-19 וקודם לכן. בתרבויות שונות, הנישואין בין בני דודים לא היו יוצאי דופן אלא הכלל.

חרף התלהבותה של המחברת והעמקתה בנושא מחקרה, אין היא משלה את עצמה ואת קוראי ספרה כי כל אחד מעוניין לדעת את עברו בכלל ועברו הגנטי בפרט. לדבריה, במעקב הגנטי ישנן בעיות הנוגעות לסוגיות אתיות ולתסבוכות רבות דוגמת מוצא גזעי, אשר יש המנסים להסתירו, מחלות תורשתיות שמעוררות חשש מאי נכונות חברות ביטוח לבטח ודרישתן האפשרית לספק להן את המיפוי הגנטי של המבוטח.

הספר כולל מידע על החברות המובילות בתחום חקר הגנאלוגיה וברתימת הגנומיקה לשחזור עצי המשפחה, דוגמת Ancestry.com Family Tree DNA, 23and Me, וכן מידע ביבליוגרפי על ספרים ומחקרים שנכתבו בתחום הגנאלוגיה, ושיחות מרתקות עם גנטיקאים וחוקרי הגנום. הערות לפרקים בסוף הספר כוללות מידע מעשיר וביבליוגרפיה רלבנטית למתעניינים.

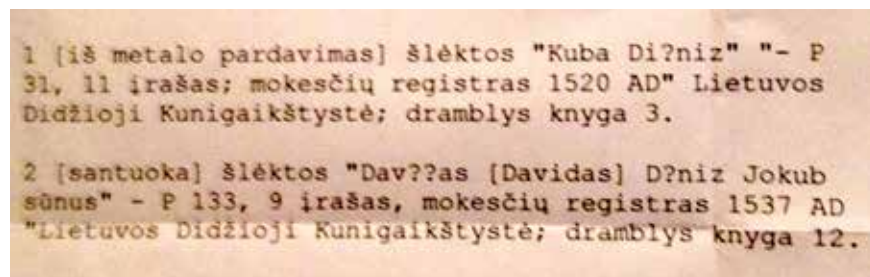
לתולדות משפחות חרל"פ- דון יחיא - תובנות חדשות*

מאת: אנדרו חרל"פ**

מבוא

כל ארבעת הסבים והסבתות שלי נולדו ב"תחום המושב". מאחר שאני נושא את השם חרל"פ ואת המורשת היהודית, גיליתי עניין רב מאוד בהיסטוריה של משפחתי, מקורה והגנאלוגיה שלה. בהשראתו של ארתור מנטון, בן דוד רחוק שלי, התחלתי לחקור בעצמי את הנושאים הללו. הקדשתי שנות חיים רבות לחקירת עצי משפחה עתיקים, סיפורי משפחה שהועברו בעל פה, ספרות מגוונת בנושא, ברוסית, באנגלית, בגרמנית, בפורטוגזית ובעברית כמו גם ללימוד מסמכים מקוריים השמורים בארכיונים רשמיים בבלרוס, בפולין ובליטא וכן לעריכת בדיקות דנ"א לאיתור שושלת היוחסין. המטרה העיקרית של כל אלה הייתה למצוא את החוליה המקשרת בין ענפים שונים של ה"חרל"פים", להבין את דרגת היחסים ביניהם, ולהבהיר מתי התפצלו משפחות הרבנים של חרל"פ ודון יחיא, תוך שיחזור מוצא אבותיהם ממשפחת איבן יחיא - (Ibn Yahya (Jachia)) "יהודי חצר" בספרד ובפורטוגל.¹ משפחת איבן יחיא הייתה ידועה בפורטוגל עד תקופת האינקוויזיציה והמרת הדת הכפויה. רבים מבני המשפחה נאלצו להמיר את דתם ונהיו ל"קונברסו" (Converso).² הם נמלטו לוונציה, לסלוניקי, לאמסטרדם, לאלטונה-המבורג ולמקומות מבטחים רבים אחרים. משפחת חרל"פ הייתה בעיקר בצפון מזרח פולין. העיסוק במסחר הוביל ענפים אחדים של המשפחה למזרח. במאה ה-19 היו בבעלותם חברות דפוס וטבק גדולות, בשותפות עם משפחת שרשבסקי מגרודנו. כיום קיימות משפחות אלה בישראל, בארה"ב ובבלרוס. משפחת דון יחיא התרכזה בעיקר בצפון-מזרח בלרוס. מחקרי הארכיוני הוביל אותי לרישום הראשון של אנשי משפחת איבן יחיא בדוכסות הגדולה של ליטא, בשמות דיוניס (Dionis), דיניס (Dinis), ודניס (Denis) בשנת 1520 ולאיתור זיקתם לאצולה היהודית הפולנית-ליטאית.³ הם היו יהודים בסתר (Crypto-Jewish) ובסוחרים, הגיעו לסלונים שבאזור גרודנו, דרך הנתבי הבלטי.⁴

איור 1: לקוח מרשימת משלמי המסים 1510-1575 של הדוכסות הגדולה של ליטא בארכיון המדינה בגרודנו. רשומים: (1) קובה דיניץ (Kuba Jokub Diniz) - סוחר מתכת, (2) דוידאס (Davidas), בנו של קובה, מסמך נישואין, משנת 1537. (המסמך שועתק בדפוס מן המקור).

*המאמר תורגם מאנגלית.

** אנדרו חרל"פ - חוקר מיומן בתחום הגנאלוגיה ההיסטורית והתורשתית, צאצא ליהודים ספרדים ואשכנזים גם יחד, ממוצא מזרח אירופי, בעל תארים אקדמיים (ראשון ושני) בכלכלה, בניהול ובבלשנות. הוא יזם, שחי בקזחסטאן ובעלותו חברה ללוגיסטיקה ולתובלה

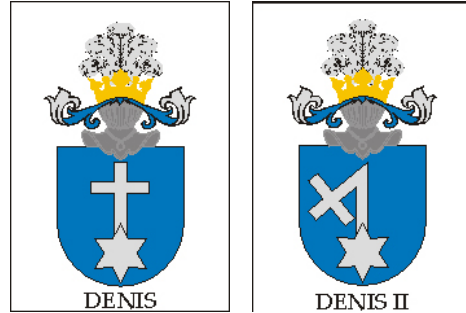
- 1 Arthur F. Menton, The book of Destiny: Toledot Charlap, (New York: King David Press, 1996) p. 395
- 2 הערת סתרגם: אחד הכינויים לאנוסי ספרד ופורטוגל.
- 3 James Harlow, "Poland Jewry", (San Jose, 2012), p. 4
- 4 Miros Gaszniewicz, Archival findings of 16th century in NIAB, (Grodno, 2006)

מחצר המלוכה בפורטוגל ל"שליאכטה" הפולנית – ליטאית

נתיב המסחר העיקרי הוביל מפורטו דרך ונציה לברסט. דניס או דניסוביץ' נכלל באיכרות האמידה המקומית – ה"שליאכטה" של הדוכסות הגדולה של ליטא.

ברור כי יעקב דיניס (נודע גם כ-Kuba Dioniz) שנולד בשנת 1480 לערך והיה סוחר מתכת, היה אביו של דוד מארקו (המכונה Tome Dinis) שנולד ב-1500 לערך בפורטו אשר בפורטוגל. בני משפחת איבן יחיא השתמשו גם בשם ההסוואה: דיניס או דיוניס. השימוש ב"דיוניס" כשם פרטי בקרב אנשי בית המלוכה הפורטוגזי, היה כשם קוד לענפי משפחת יחיא, שעסקו בגידול גפנים ובתעשיית יין. בבעלות המשפחה היו מרתפי יין רבים בחצי האי האיברי. שמות המשפחה הפורטוגזיים של המשפחה היו: אבן דאוד (Aben Daud), בן דוד (Ben David), אלדאודי (al-Daudi), אלדאוד (al-Daud), דיניס/דיניץ (Dinis/Diniz), דיוניס (Dionis), דה ניאס (de Niyes) ודוניאס (Doniyes). בספרד הם השתמשו בשמות משפחה "חילוניים" רבים (נבארו – Navarro), (בן אבידז – Benavidez), (קסטיאל – Castiel) בעודם שומרים על שם משפחתם הפנים קהילתי – "איבן יחיא". שמו המלא של יעקב היה: יעקב תם איבן יחיא אשר נפטר בסלוניקי בשנת 1542.

איור 2: שני סמלי אצולה עתיקים⁵

מאוחר יותר, בראשית המאה ה-17, משפחת דיניס שגשה בגדנסק, המבורג ואמסטרדם שבה יהודים ספרדים קיבלו זכויות אזרחיות רשמיות ובכך התאפשרה שיבתם ליהדות באופן גלוי.⁶ שלט האצולה – דניס 2, מצביע על שינוי זה באופן מובהק. הצאצאים של דניס היו הסוכנים הפיננסיים של דוכסי גוטורפ (בשלזוויג הולשטיין) ושל בית המלוכה הדני. ההיסטוריה של המשפחה באיבריה כאנשי חצר המלוכה,

778 Chronica dos Carmelitas

Memorias que nella se lem.

rias seguintes. A da parte do Evangelho diz: *Filippe Diniz Pacheco, Cavalleiro Fidalgo da Casa de Sua Magestade, mandou fazer esta Capella como Administrador, aonde estaõ trasladados os ossos de Beatriz de Soliz sua mulber, que faleceo a 27 de Dezembro de 1602. A da parte da Epistola diz: Esta Capella de Nossa Senhora do Socorro ve do Doutor Diogo Mendes Sereno, que faleceo em 15 de Julbo de 1615. Tem os Padres deste Mosteiro obrigaçaõ de lbe mandarem dizer buma Missa vezada todos os Sabbados neste Altar, e buma cantada no Oitavario dos Santos, em quanto durar o Mundo, e assim mais da fabrica della, tendo-a ornada á sua custa, assim como effitiverem as do corpo da Igreja, como ha buma Escriitura feita por Gabriel Falleiro a 6 de Março de 1603. Deixaraõ por seu primeiro Administrador a Valentim Diniz, filbo de Filippe Diniz, e seus successores.*

איור 3: ציון שמו של פיליפה דניס במסמכים פורטוגזיים

חזרה על עצמה במרכז אירופה. להלן התייחסות לבן של טומה דיניס – פיליפה דיניס פצ'קו (Filippe Dinis Pacheko) המכונה סלומון מארקו (Salomon Marco) שנולד בשנת 1530 לערך, איש אצולה ואביר בבית המלוכה של פיליפ השני.⁷

פיליפה נמלט מפורטוגל והתגורר באנטוורפן, קלן, וונציה והמבורג כיהודי בסתר – איש עסקים וסוחר. בנו – אלווארו דיוניס (Alvaro Dionis) – נולד בשנת 1570 לערך והיה מנהיג הקהילה היהודית בצפון גרמניה. שמו המקורי היה שמואל איבן יחיא (Ibn Yahya) וכינויו האחר היה אלברטו דניס. הוא עסק בסחר במלח בין בראגה-אנטוורפן-וונציה-סלוניקי-המבורג-אמסטרדם והיה ראש המטבעה (Mint Master במקומות אחדים

5 Polish Armorial from Middle Ages to 20th Century (Tadeusz Gail, Gdansk, 2007),

Adam Boniecki, Herbarz polski, T. 1-16, (Warszawa: skł. gł. Gebethner i Wolff, 1899-1913) p. 37

6 Joseph Ben Brith, Die Odyssee der Henrike-Familie

.Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2001) p. 57)

7 José Pereira de Santa Anna, Chronica dos Carmelitas da Antiga, e Regular Observancia nestes Reynos de Portugal,

Algarves e seus Dominios, (Lisboa: Na Officina dos Herdeiros de Antonio Pedrozo Galram 1696-1759), p. 778

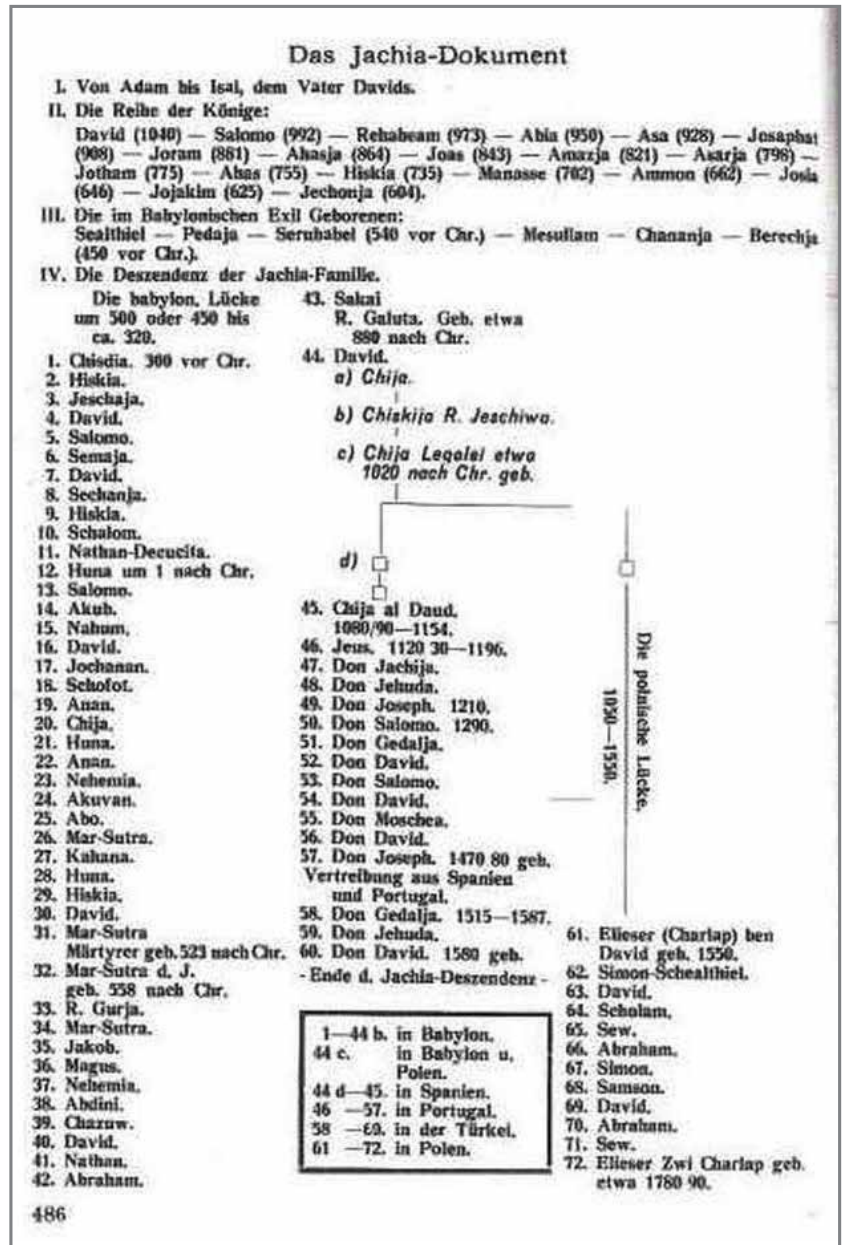
רבות באלטונה ובגלוקשטאדט.

בספרד ובפורטוגל הוענקו תארי אצולה ליהודי החצר מבני משפחת איבן יחיא; כל הצאצאים של משפחה זו נשאו את התואר "דון", שהוענק רק לאצילים ולא היה בשימוש פשוטי עם.⁸ ה"דון" האחרון בשושלת הייחוס של משפחת חרל"פ היה דון דוד בן יהודה, נכדו של גדליה בן יוסף איבן יחיא מאימולה שבאיטליה, מחבר הספר: "שלשלת הקבלה".⁹

מוצאה של משפחת חרל"פ המורחבת הוא אליעזר איבן יחיא מטיקוצ'ין בנו של דון דוד. אליעזר בן דוד (נולד בערך בשנת 1590) אימץ שם חילוני – ראשי התיבות העבריים של "חיא, ראש לגולי פורטוגל" ולפי גרסא משפחתית אחרת "חיא, ראשון לנודדי פולין".

יחיא הוא תעתיק ערבי של חיא שהוא תעתיק ארמי של חיים. חיא אל-דאודי (חיא מבית דוד) היה האב הקדמון של משפחת איבן יחיא.¹⁰ לפי אילן היוחסין העיקרי של משפחת חרל"פ – המופיע במגילת רבי אפרים צבי חרל"פ (נפטר ב-1849, בפולין), השמורה על ידי הענף הרבני בידי משפחת חרל"פ ברחובות – חיא עבר לפולין ואימץ את התואר: "חיא ראש לגולי פולין". אולם בהנחה שחיא ויחיא הם אותו שם, ומאחר שחיא אל-דאודי מעולם לא עזב את ספרד, הרי שהוא היה ראש לגולת פורטוגל ולא לגולת פולין. רק צאצאיו הם שהגיעו לליטא-פולין במאות ה-16 וה-17.

חוקרים רבים ובהם נחום סלושץ (Nahum Slouschz), דוד קליי (David Kelley), אלכס פרידלנדר (Alex Friedlander) בחנו לפני שנים רבות את מגילות כתב היד של משפחת חרל"פ. הם חשפו אי דיוקים קלים בציון הדורות וחזרות שגויות על אותם השמות. גם אני (המחבר) אספתי וניתחתי כתבי יד אלה מן המאה ה-18, שנמצאו ברשות משפחות חרל"פ רחוקות והצלחתי לשחזר את הכרונולוגיה של השמות ושנות הלידה כדלקמן: אליעזר בן דוד (חרל"פ) – נולד ב-1590 לערך. שמשון (שאלתיאל) – נולד ב-1580 לערך. שלום – נולד ב-1615 לערך. זאב – נולד ב-1640 לערך. אברהם – נולד ב-1665 לערך. שמשון – נולד ב-1690 לערך. דוד – נולד ב-1715 לערך. רבי אברהם בן דוד – נולד ב-1740 לערך.

איור 4: "מסמך יחיא" שחיבר אוטו נוימן בשנת 1932 על אודות שושלת חרל"פ בהתבסס על מגילת היוחסין של המשפחה.

8 Longman, Brown, Green & Longmans, 1848) p. 384 The history of the Jews of Spain and Portugal, (Elias Hiam Lindo),
Eliakim Carmoly, Dibre ha-Yamim le-Bene Yachya, (Frankfort-on-the-Main, 1850) p. 43
9 Otto von Neumann, "Eine deszendenz von Koenig David bis auf die Jetztzeit. - Die Familia Charlap-Don Jachia" [
"(Germany, 1938) pp. 486-497- "Jüdische Familien-Forschung
10 Benzion Don Jachia, "Koenig David und Familien Charlap und Don Jachia", (Germany, 1932) pp. 457-462- "Jüdische
"Familien-Forschung

מנדודים להתיישבות קבע

האצולה הפולנית-ליטאית פעלה מראשית המאה ה-16 עד ראשית המאה ה-17, למשוך אליה את יהודי ספרד. בין המשפחות היו יצחק היספנוס, שמואל בן משולם, סלומון קאלאהורה, אברהם מזרחי, סלומון וולחוביץ' ואחרים. הגל העיקרי של המתיישבים החדשים מקרב יהודי ספרד, הובא על ידי המושל יאן זמייסקי (1605-1542) (Zamoyski) אשר ייסד עבור המהגרים הללו עיר חדשה – זמושצ' (Zamosc) בפולין. זמייסקי למד בפדואה ב-1587 והעריך את בקיאותם ומיומנותיהם של היהודים המקומיים. הוא הזמין את היהודים הספרדים מונציה ומן האימפריה העות'מאנית להתיישב בעיר החדשה ולפתחה, והעניק זכויות יתר ליהודים ממוצא ספרדי ופורטוגזי. עשרות אחדות של משפחות ספרדיות עברו לעיר זו והורשו לרכוש נכסים, להשתלב במסחר ובכלכלה ולעסוק ברפואה וברוקחות. אולם לאחר מותו של זמייסקי, האוכלוסייה של היהודים הספרדים התפזרה והתחנתה עם יהודים ממוצא אשכנזי.

רישומי הקהילה היהודית בטיקוצ'ין, החל משנת 1621, כללו אזכור ראשון של משפחת חרל"פ משנת 1685: יעקב חרל"פ שהיה ממונה על מאכלים ומשקאות, משקלות ומידות. במשך מאות שנים עסקו בני המשפחה במקצועות שונים ומילאו תפקידים שונים בחיי הקהילה היהודית.¹¹ הדמות הנכבדה ביותר בקרב שושלת חרל"פ, היה אברהם בן דוד חרל"פ (נולד בשנת 1740 לערך) שכיהן כרב של נובגורוד (Novgorod) בפולין. היו לו 7 בנים: יוסף (חרלק), יהודה לייב (היימן-חרל"פ), זבולון (סר), זאב וולף, אברהם גרשון, יעקב, משה.¹²

הרישום המוקדם ביותר של משפחת חרל"פ באחוזת סביסלוצ' (Swislocz), נמצא בקטלוג של שנת 1682.¹³ בראשית המאה ה-17 הוענקה למשפחה קרקע במחוז רצ'יטסה (Rechitsa powet). פרפט (Perfet) חרל"פ (Charlap) (המכונה Parchom Charlapowicz) שנולד בערך בשנת 1625, שירת כרופא חצר במצודת סביסלוצ' (Swislocz) והיה בעל מעמד אצולה. הנכס הקרקעי שנשא את שם המשפחה חרל"פוביצה (Charlapowicze) היה ממוקם במרחק כ-70 ק"מ מסביסלוצ'.

באותה תקופה, היה יהודי בשם שרשבסקי גובה מסים ראשי ברצ'יטסה.¹⁴ בין משפחות שרשבסקי וחרל"פ הייתה קרבת דם החל מראשית המאה ה-17 – תקופת נוכחות בני משפחת חרל"פ באזור גרודנו.

לפי ההיסטוריה שבע"פ של ענף מיוחד זה של פרפט חרל"פ, נטען כי אבות המשפחה הראשונים היו סוחרים שהגיעו מאירופה לארמון הצארית יקתרין

הגדולה (1729-1796). לפי המחקר – הם הוזמנו למעשה לארמון של משפחת האצילים רדזיוויל (Radziwill) בסביבות שנת 1600. בין טיקוצ'ין במחוז של ביאליסטוק לבין סביסלוצ' במחוז רצ'יטסה היה קשר ישיר. בשני המקומות הללו הייתה מבוססת משפחת רדזיוויל העשירה.

יאנוש ובוגולאב ראדזיוויל היו בני דודים מדרגה ראשונה ונטלו חלק פעיל במלחמת פולין-רוסיה בין השנים 1654-1667. אביו של יאנוש היה כריסטוף ראדזיוויל אשר העסיק כרופאו האישי את יוסף סלומון דלמדיגו (Delmedigo) מכרתים (1591-1655). אביו של יוסף – אליה דלמדיגו לימד רפואה את יהודה הרופא איבן יחיא בפדואה – איטליה. יהודה היה אחיו של גדליה בן יוסף מאימולה (Imola). משפחת דלמדיגו הייתה קשורה למשפחה המורחבת גרציאן-שאלתיאל (Gracian-Shaltiel). בניהן היו רופאים מיומנים בכרתים תחת שלטון וונציה.

ביוני 1655 נהרסה העיר סביסלוצ' על ידי חיילים רוסים-קוזקים. פרפט (Perfet) ובנו הבכור לייזר (Lazer) נמלטו במהלך הקרבות אל מעבר לנהר שבאחוזת סביסלוצ' ומצאו מקלט בטוח באותה אחוזה. אשתו של פרפט – מרים דיוניס חרל"פ (שכונתה גם מריאנה חרלף) (Maryana Charlaff) הייתה נכדתו של יעקב תם בן גדליה איבן יחיא מסלוניקי (1540-1595). במשפחת איבן יחיא הייתה מסורת לחתן בני ובנות דודים;

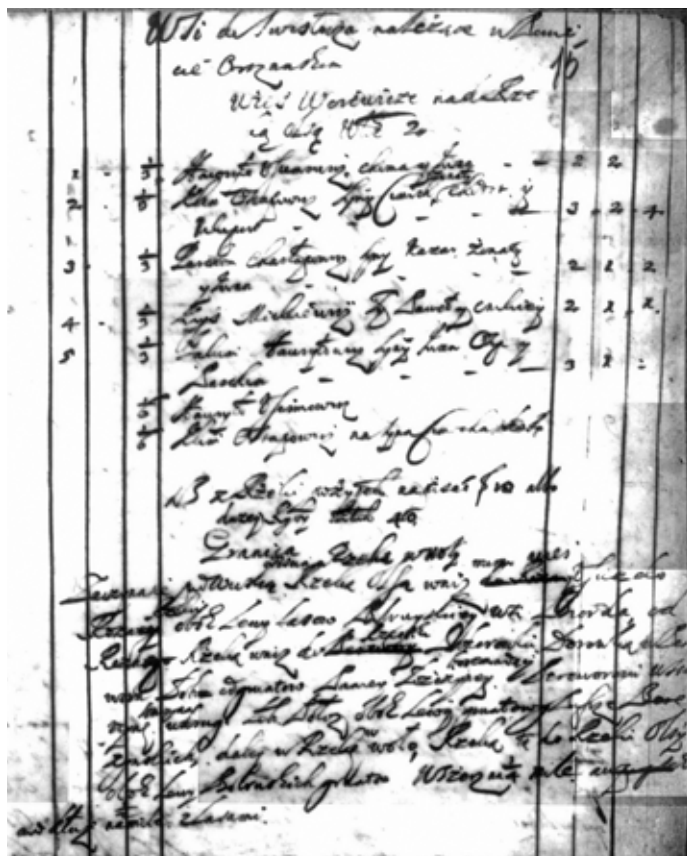

איור 5:
קטע ממפה
גיאוגרפית מן
המאה ה-20.
היישוב
Charlapowicze
קיים עדיין

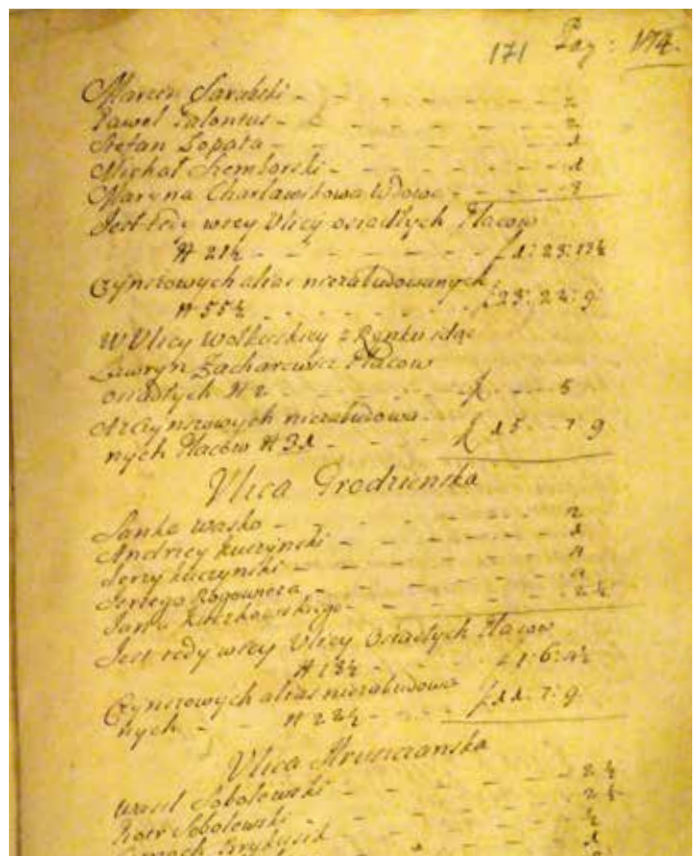
11 Nadav Mordechai, "Pincus of Tykocin Jewish Community 1621-1862 years", (Jerusalem, 2016)
12 Abraham Chaim ben Yosef Zeev scroll translated by Eliezer Laine (August, 2017)
13 Evgen Aniszenko, Archival findings of 17th century in NIAB, (Minsk, 2014)
14 Albert Kaganovich, Rechitsa. History of Southeastern Shtetl of Belarus, (Jerusalem, 2007) p. 447

ענפי המשפחה באיטליה ובסלוניקי היו בקשרי נישואין גם במזרח אירופה עד לנישואי משפחות יחיא-חרל"פ ויחיא-דיניס (בעתיד משפחות דונחין/דון יחיא). מרים חנה (מריאנה) הוזכרה כאלמנה ב־1680 ברישום המסים בספר הכלכלה של גרודנו.¹⁵

איור 7: רישום שמו של פרפט ובנו לזר בווד'ביצה (Wojewicze) ב־1682

איור 6: מסמך רישום חבות מס של מריאנה – אלמנת חרל"פ

תאריך הלידה של בנו של פרפט ושם בנו הבכור תומכים בהשערה שאליעזר בן דוד חרל"פ (איבן יחיא) היה אביו של פרפט.

פירוני משפחת חרל"פ, ממשפחת רדזיוויל, נפטרו במחצית השנייה של המאה ה־17. משפחת רדזיוויל איבדה מכוחה ומהשפעתה לאחר מלחמת 13 השנים בין רוסיה לפולין. בסביבות שנת 1690 מכרה משפחת רדזיוויל את אחוזת סביסלוץ' למשפחת נייז'אביטובסקי (Niezabytowsky). במשך כמעט 300 שנה הייתה משפחה זו בעלת האחוזת והיא שיעבדה את משפחת חרל"פ באחוזת באריסים.¹⁶

לפי רשימה מעודכנת באימפריה הרוסית משנת 1795, משפחות אחדות אימצו את שמות המשפחה – חרל"פ וצ'רני (Cherny). שתי המשפחות הללו היו מקושרות ביניהן גם באמצעות קשרי חיתון במאה ה־19. משמעות השם צ'רני היא "שחור". מקורו של השם – באב הקדמון של משפחת איבן יחיא – "יחיא הכושי". מלך פורטוגל, אלפונסו ה־1, העניק לו נכס קרקע שהיה שייך לפניו למורים (Moors) שמהם נגזר הכינוי.

Albert Volk, Archival findings of 17th century in LVIA, (Vilnius, 2012-2013) 15

16 שר התעשייה לשעבר של בלרוס (1996-2003), אנאטולי חרל"פ, שייך לענף זה של המשפחה. צאצאי פרפט חרל"פ התנצרו.

Oksana Kovalevskaya, Archival findings of 1795-1916 years in NIAB, (Minsk, 2009)

רצף דנ"א-Y (זכרי) ושחזור גנומי

במשך כל מאות השנים עד עצם היום הזה, אחדים מן הצאצאים של פרפט חרל"פ, שמרו בתודעתם את רקעם היהודי. באמצעות איתור מקטעי דנ"א של גנים אוטוזומאליים (הנמצאים על 22 זוגות הכרומוזומים הלא מיניים - המתרגם) משותפים, התאפשר שחזור הגנאלוגיה והקרבה בין בני ענף משפחת חרל"פ שהמירו את דתם לבין הגזע העיקרי של המשפחה וגילוי שורשים יהודיים-ספרדיים על גבי שושלת מוצא ישירה של Y-DNA לפי סמן גנטי FGC20747 R- (מערב אירופי).

הקרבה המשפחתית ההדוקה בין משפחות חרל"פ וצ'רני באמצעות חיתון השתקפה ב-R-Z283 (מרכז אירופה). וריאציה דומה של משפחת חרל"פ במעברה מאיטליה לפולין והקשר שלה למשפחת רדזיוויל הוצעו על ידי חוקר המשפחה - אברהם חרל"פ - לפני 22 שנים. הוא קבע כי שאול ואהל קצנלנבוגן (Saul Wahl Kazenellenbogen) (1617-1541), נכדו של רבי מאיר מפדואה, הצטרף למשפחת יחיא (Jachia) במסע במסע זה.¹⁷ רדזיוויל הציע לשאול להתמנות מלך זמני של פולין. היסטוריונים יהודיים סבורים כי היה זה ב-18 אוגוסט 1587. מעניין לציין כי מחקר שנערך לאחרונה בדנ"א-Y של משפחת קצנלנבוגן הצביע על מוצא קדמון ספרדי של המשפחה.¹⁸

GEDmatch.Com Autosomal Comparison

Comparing Kit M205220 (Andrew Charlap) and F422575 (Monroe Charlap)

Minimum threshold size to be included in total = 700 SNPs
Mismatch-bunching Limit = 350 SNPs
Minimum segment cM to be included in total = 1.0 cM

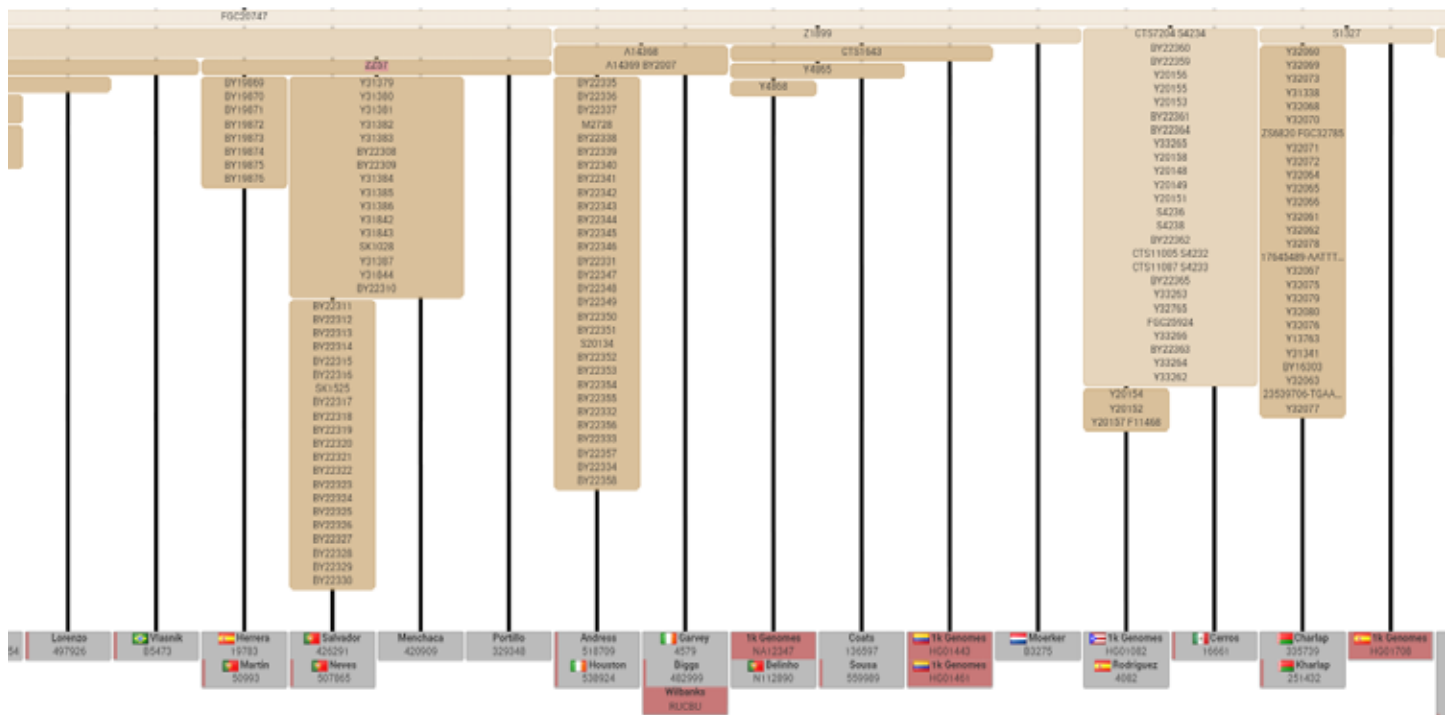
Chr	Start Location	End Location	Centimorgans (cM)	SNPs
1	96,369,643	98,532,312	1.4	894
4	68,420,188	73,875,255	4.3	998
5	17,487,249	23,650,292	5.0	1,057

Largest segment = 5.0 cM
Total of segments > 1 cM = 10.7 cM

Comparison took 0.08610 seconds.
Ver: Jul 31 2015 23:20:55

אזור 9: בדיקת רצף הדורות הבאים של משפחת חרל"פ בווד'ביצ'ה

אזור 8: השוואת דנ"א אוטוזומאלי של משפחות חרל"פ מטיקוצ'ין ומווד'ביצ'ה

Abraham Harlap, Letter to Arthur F. Menton, (Israel, 1995) 17

Jeffrey M. Paull, Neil Rosenstein "The Y-DNA Genetic Signature and Ethnic Origin of the Katzenellenbogen Rabbinical Lineage", (Avotaynu Online, 2016)

אחרי הגירוש מפורטוגל (1496) לאיטליה, איבן יחיא למד בישיבה בראשות רבי מאיר קצנלנבוגן. משפחת יחיא התחתנה שם עם בני משפחת גרציאן (Gracian) מבית שאלתיאל. פירוש המילה "גרציאן" בספרדית הוא חן. המשפחה התמקמה בעיקר בוונציה, כרתים ורודוס. גרציאנו שאלתיאל (Graziano Shealtiel) היה אמיד ובעל השפעה בקהילה ומקורב לחצר המלוכה בוונציה באמצע המאה ה-16.

היהודים הספרדים נסעו תמיד ביחד אולם בקבוצות נפרדות של משפחות. ביניהן היו גם משפחות גרציאן-שאלתיאל או שאלתיאל-חן. משפחת גרציאן הייתה מקורבת מאוד למשפחת שאלתיאל באמצעות קשרים מגוונים בספרד עד כדי כך שבמשך מאות שנים אחדות הם הקפידו תמיד לחתום את שמם בעברית כ"חן" (Hen) ("מבית שאלתיאל") ועובדתית, בכל דור בן אחד נשא את השם שאלתיאל. קבוצת שאלתיאל העיקרית התיישבה בסלוניקי בעשור האחרון של המאה ה-14. המשפחות בעלות אותה שושלת אב קדמון "דוידאי" היו: מכיר (Makhir), ברזילי, פרפט (Perfet). אחדים ממשפחות שאלתיאל-חן ויחיא שהתמקמו בוונציה, עברו לליבורנו ומאוחר יותר לטוניס (Chaltiel, Scialtiel, Graciani, Jacchia, lacchia, Yahia).

משפחת הרבנים – חן מגדנסק טוענת להיות צאצאי אב קדמון מאיר חן (נולד לערך ב-1755) עד למשפחת גרציאן מספרד. בדיקות עדכניות וקודמות של רצף על כרומוזום Y-DNA, מאשרות כי שמעון שאלתיאל היה האב הקדמון של שושלת משפחת הרבנים הידועה – חרל"פ – בפולין ובבלרוס.¹⁹ לשתי המשפחות סמן גנטי משותף על דנ"א Y: R-PF 7563 עם אב קדמון משותף לפני 15 דורות, בהתבסס על השוואת סמן גנטי R-PF7563 מסמן את אחת מן השושלות האשכנזיות העיקריות. הסימון הגנטי המיוחס לשושלת משפחת חרל"פ-שאלתיאל באמצעות חיתון הוא G-M377. בשושלת המוצא של משפחת חן באמצעות חיתון, הסמן הגנטי הוא Q-M242 והוא גם דומיננטי בקרב היהודים האשכנזים. כל המשפחות הללו נשאו את שמות המשפחה חרל"פ וכן כבר בראשית המאה ה-19. יתרה מכך, שני הסמנים הגנטיים R-PF7563 ו-Q-M 242 בשושלת חן, תואמים בדיוק למשפחות מגיד ומגידוב צאצאי רבי מאיר ואהל קצנלנבוגן או מהר"ש (Ma Ha) (1630-1565) – בנו של שאול ואהל (ראה לעיל) שהיה אב בית דין בטיקוצ'ין.

התאמה בין מוטציות חורגות אחדות של דנ"א-Y, אותרה גם בקרב שמות משפחה בטיקטין (שמה העברי של טיקוצ'ין). במהלך חקירת הדנ"א-Y, הסתבר כי שמות משפחה דוגמת חרליפ (Charlip) וחרלב (Charlab) אינן קשורות למשפחת חרל"פ. למעשה, האטימולוגיה של שמות אלה היא: CHR עשוי להיות תואם לחתן רבי ("Chosson (Chatan) Rabbi" – (כך במקור-המתרגם) או לחתן של רבי ("the son-in-law of rabbi") בעוד ש-LP(LB) עשוי להיות תואם לראשי תיבות של שם הרבי.²⁰ תוצאות בדיקת השם חרלופ (Charlop) הראתה מוצא משותף עם בני חרל"פ מטיקוצ'ין דרך שושלת נשית.

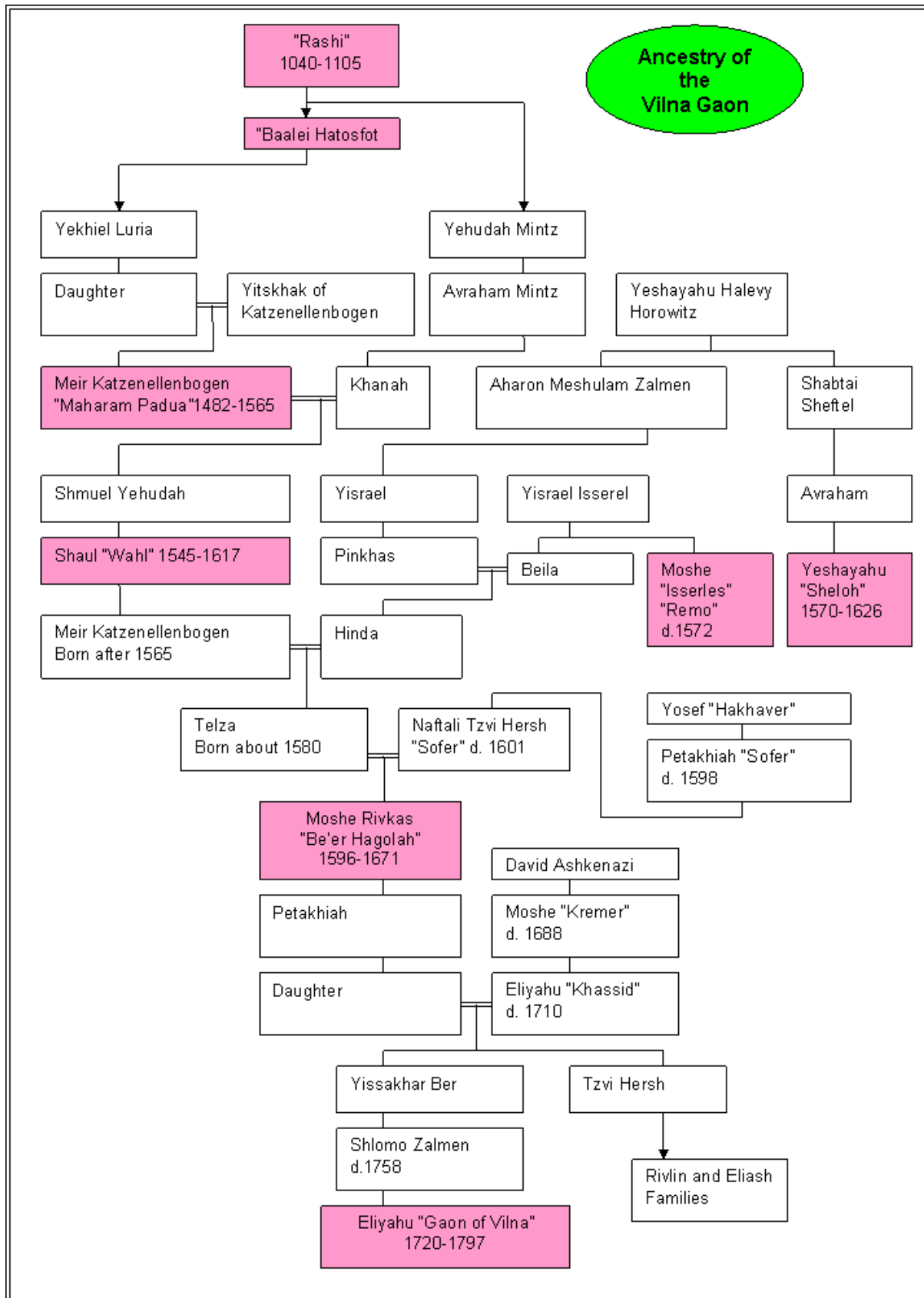
באשר למשפחת דון יחיא, הובהר כי שם זה אומץ על ידי בן משפחה בשם דיניס לכבודו של דון יחיא איבן יחיא (יעיש אל נגרו) (Yaish el Negro) שנולד ב-1500 בפורטוגל. האב הקדמון של המשפחה – ישעיהו שפירו (נולד בערך ב-1720) הגיע מגינצבורג שבגרמניה לאושאצ'י (Ushachy) בבלרוס יחד עם בני משפחת דון יחיא במאה ה-18, כדי להרחיב את עסקי משפחתו.²¹ שתי המשפחות התחתנו ביניהן ונהיו למשפחת דון יחיא.

משפחות אחרות של יצחק דונחין (Donchin) (שם אביו אינו ידוע) ויוסף שלמה בן מנחם מנדל דון יחיא נדדו קרוב לוודאי עם משפחת שפירו. הם היו בני אותה תקופה וככל הנראה, אחים או בני דודים מדרגה ראשונה. בנו של יצחק דונחין – אליהו צבי הירש – נישא לפייסה בתיה (Peisa Bassia) בתו של הגר"א (הגאון רבי אליהו מוילנה). הגר"א היה צאצא של קצנלנבוגן.

19 Moshe Shaltiel-Gracian, Shaltiel: One Family's Journey Through History, (Chicago 2005) p. 257

20 Alexander Beider, A Dictionary of Jewish surnames from the Russian Empire, (Avotaynu, 1993) p. 303

21 Benzion Don Jachia, "Die Familien Charlap und Don Jachia", (Germany, 1927) pp. 261-264-Jüdische Familien-Forschung

איור 10:
עץ המשפחה
של הגר"א עד
לאבות הקדמונים
ממשפחת
קצנלבוגן
(התרשים הועתק
מתוך אתר
Davidic Dynasty
ונוצר על ידי חוקרי
משפחת הגר"א)

ליוסף שלמה היו בנות בלבד. בתו דינה נישאה לברוך בן ישעיהו שצאצאיו נודעו כדון יחיא/דוניאך (Don Yahya/Doniach) ונישאו גם לבני שושלת יצחק דונחין. בדיקת דנ"א של צאצאי ברוך ואליהו צבי הירש דונחין גילו סמני גנים שונים: E-L241 (אשכנזים) ו-R-Z36 (מרכז אירופיים). מפקד אוכלוסין מקומי בוילנה (ארכיון המדינה בוילנה) ב-1834 הכולל משפחות אלה מאשר קרבה הדוקה בין צאצאי ברוך ואליהו דונחין וצאצאי משפחת וילנר.

תוצאות R-Z36 מצביע על קשר ודאי בין משפחות דון יחיא/דונחין לבין משפחת דיוניס/דיניס מגלוקשטאדט (ראה לעיל) בגרמניה ולאצולת החצר הגרמנית המקומית.²²

למרבה הצער, משפחת דון יחיא לא שמרה כל מסמך כתוב של עץ המשפחה מלבד מכתב של חיים רפאל דון יחיא (נולד ב־1832 לערך) המתאר את שושלת האבות הספרדית ומציין כי אביו היה דור עשירי לרבי דוד מדננבורג (Denenburg).

שושלת דוד מדננבורג תואמת בשלמות לדוד יעקב דיניץ (אביו של פליפה) אשר תעודת נישואיו נרשמה ב־1537. כנראה שדוד מדננבורג ודודאס (Davidas) דיניץ (ראה לעיל), חד הם. חותנו של פליפה, גבריאל פורטאדו (Furtado) נפטר בדוברובניק שבקרוואטיה. במהלך תחקיר של שמות הקורבנות של מחנה המוות ביסנובאץ (Jasenovac) בקרוואטיה בתקופת מלחמת העולם השנייה, נתגלו שמות המשפחה הבאים:

Jahjija = lacchia, Yachia and Yahya

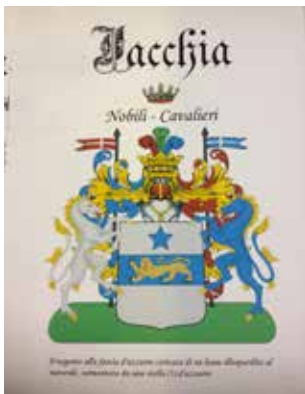
Donjak = Doniach

Bejakja = ibn Yahya

Bejajyar = ibn Yahya

הם חיו בסקופייה ובטטובה שבמקדוניה וכן בסרייבו שבבוסניה.

הממצאים המלהיבים ביותר של ענפי משפחת Yahaya/lacchia היו שמורים במכון ההראלדי (Heraldic Institute) שברומא. צאצאי יחיא (Yahya/lacchia) היו קשורים לאצולה בצרפת ובאיטליה מאז המאות ה־13 וה־14. כלי הנשק בסמלי האצולה שם, דומים לכלי הנשק בסמלי האצולה העתיקים בעברית של איבן יחיא מן המאה ה־15.²³ דמיון זה מאשר את הזיקה למשפחות דוד מנרבונה (ממלכת אראגון) וכך גם לכתב יד מן המאה ה־18 של שטיח מקורי עם עץ משפחה של משפחת איבן יחיא, המצוי באוסף הסמינר התיאולוגי היהודי בניו־יורק. דהיינו, היה דמיון בין סמלי האצולה של כל ענפי משפחת איבן יחיא בצרפת, איטליה ופורטוגל. הסמל העיקרי היה אריה יהודה.

איור 11: צילום סמל אצולה (נרכש על ידי המחבר ממוזיאון ההראלדיקה ברומא)

סיכום

האבות הקדמונים של חרל"פ-דון יחיא, התיישבו באימפריה העות'מאנית ובאיטליה אחרי הגירוש מספרד ומפורטוגל. החל מראשית המאה ה־16 הם עברו לדוכסות הגדולה של ליטא/פולין כסוחרים ונשאו שמות משפחה בטוחים (שלא הסגירו את יהדותם - המתרגם). מעמדם כ"נוצרים חדשים" איפשר להם להכנס לפורטוגל ולסחור בכל רחבי אירופה. בני המשפחה היו חלק מאצולה חדשה של חצרות המלוכה המקומיים בטרם השתלבותם המלאה בקהילה היהודית האשכנזית. מוצאה של משפחת דון יחיא המודרנית נובע ישירות ממשפחת דיניס מגרמניה ששורשיה מתחילים ביעקב תם איבן יחיא (נולד ב־1480 לערך). החרל"פ הראשון שנודע כמי שהשתמש בראשי התיבות היה אליעזר בן דוד איבן יחיא (נולד ב־1590 לערך), צאצא של איבן יחיא וגרציאן-שאלתיאל מאיטליה. חרל"פ וגרציאן לא היו רק שמות משפחה אלא גם תארי משפחה של ענפי משפחות איבן יחיא ושאלתיאל. הייתה זו ברית בין משפחות איבן-יחיא-גרציאן-דלמדיגו תחת חסותה של משפחת קצנלנבוגן שעברה ישירות לרוזנות רדזיוויל ובניה שימשו רופאים, אנשי כספים ורבנים. בשנת 1578 קיבלה משפחת קצנלנבוגן זיכיון ממשפחת רדזיוויל, כדי לכרות מלח ולמכרו באזור ברסט־ליטובסק. כנראה שבני משפחת איבן יחיא מעורבים בעסקים הללו. למרות שאין קבוצת דנ"א-Y ייחודית לאב קדמון משותף בין משפחות חרל"פ ודון יחיא החיים כיום, כל אחד מן הענפים הבאים: חרל"פ-שאלתיאל, חרל"פ-צ'רני, דונחין-שפירו, דונחין-דיניס, היה בעל זיקה במאות ה־16 וה־17 לגנאלוגיה ולהיסטוריה של משפחת איבן יחיא.

22 Andrew Charlap, The Charlap ancestry DNA project, (FamilyTreeDNA, 2014)

23 A.C. Barros Basto, "Don Yahia Ben-Yahya", (Porto, 1944) p. 7

מ"שטמבאום" ל"שרשרת הדורות"

מאת: משה גולן

לאחרונה הופרכה הדעה הרווחת כי הגנאלוגיה היהודית המאורגנת בעת החדשה ראשיתה בארצות הברית וכי אחותה בישראל נוסדה על ידי קבוצה ירושלמית בשנת 1983. החוקרים ד"ר חנן רפפורט¹ וד"ר ארנון הרשקוביץ² במאמרים ב"שרשרת הדורות"³, הביאו ראיות לפיהן הגנאלוגיה היהודית המאורגנת החלה לפעול בברלין כבר בשנת 1924, למעלה מחמישים שנה לפני אחותה האמריקנית, ובארץ ישראל קמה בעקבותיה הגנאלוגיה היהודית המאורגנת כבר בשנת 1939 על ידי הד"ר זיגפריד אשר, עולה חדש מגרמניה.

גנאלוגיה, או חקר שורשי משפחה, הוא נושא רב תחומי לחקר שורשי המשפחה והשתלשלות הדורות. הגנאלוג אוסף מידע על קשרי שארות ועל ההיסטוריה המשפחתית, וחושף את הסיפור המשפחתי. ראשיתה של הגנאלוגיה בחקר משפחות אצולה, שמטרתו הייתה לבסס תביעות לכוח ולעושר הנובעות מן היוחסין. רישומים לגבי אנשים שלא היו שייכים למשפחות אצולה או מלוכה החלו רק במאה ה-16, עם נטייתן של ממשלות לעקוב אחרי אזרחיהן. ורק בסוף המאה השמונה עשרה הטילה הקיסרות האוסטרו-הונגרית את חובת רישום שם המשפחה, ומתן שמות לרחובות הערים, והחלה לערוך מפקדי אוכלוסין לצורך מיסוי וגיוס לצבא. מרביתם של שמות המשפחה היהודיים שאנחנו מכירים הם בני מאתיים שנה בלבד או פחות. יוצאות מן הכלל הן משפחות מיוחסות, ובמיוחד משפחות רבניות כמו לוריא, פרנק, יפה, לנדאו והורוביץ, אשר נוהגות מדורי דורות למנות את שרשרת הדורות, ויש הטוענות שייחוסן מגיע עד לדוד המלך.

קשרי שארות והשתלשלות הדורות הם חלק מן הסיפור המקראי מקדמת דנא. בספר בראשית, מיד אחרי בריאת העולם, הגירוש מגן עדן ורצח הבל, מקדישה התורה פרק וחצי לשלשלת הדורות מהאדם הראשון ועד נוח ובניו, מרחק של עשרה דורות. גם בתורה שבעל פה ובספרות חז"ל ניכרת החשיבות שהיהדות מייחסת לייחוס המשפחתי.

בתלמוד הירושלמי, ברכות פ"ד, אנחנו מוצאים על מעשה ברבי אלעזר בן עזריה, שנתמנה לראש ישיבה כאשר היה בן 18 שנה בלבד, והיה רבי עקיבא יושב ומצטער ואמר: "לא שהוא בן תורה יותר ממני, אלא בן גדולים יותר ממני, אשרי אדם שזכו לו אבותיו, אשרי אדם שיש לו יתד להתלות בה". השימוש בגנאלוגיה ביהדות נועד לצורך זיהוי כוהנים, לויים וישראלים וכן כדי להבחין בין כשרים לבוא

1 ד"ר חנן רפפורט, פסיכולוג קליני - מוותיקי ומבכירי הגנאלוגים בישראל, חוקר, מרצה, איש ציבור ויועץ לראשי ממשלה בישראל. הוא היה המנהל הכללי והמדעי של 'מכון הנרייטה סאלד'; המייסד והמנהל של 'המרכז העולמי לחקר משפחות רפפורט'; בין מייסדי 'המכון הבינלאומי לגנאלוגיה יהודית ומרכז פאול יעקבי - בספריה הלאומית לישראל, וכיום חבר הוועד המנהל של מכון זה.

2 ד"ר ארנון הרשקוביץ, מרצה בכיר בבית הספר לחינוך באוניברסיטת תל אביב, עוסק במחקר גנאלוגי מאז שנת 1999. הקים את פורום "שורשים משפחתיים" באתר "תפוז" בשנת 2001 ויזם את הקמת "ויקיגניה" בשנת 2006. בשנים האחרונות עוסק במחקר אקדמי של תהליכי למידה הקשורים למחקר הגנאלוגי.

3 "שרשרת הדורות", כתב העת של ה"עמותה לחקר שורשי משפחה" יוצא לאור בתדירות משנת 1986 מאז שנת 1986

בקהל לבין פסולי חיתון וממזרים. חקר השורשים היה מאז ומתמיד נדבך בתהליך החינוכי המחבר את הלומד לעברו, ומעצב את זהותו כחוליה בשרשרת של דורות. בימינו נוסף לה גם שימוש מעשי לצורכי ירושות, הנצחה, זיהוי מחלות תורשתיות, וחיפוש קרובים. המדור לחיפוש קרובים בקול ישראל הפך ל"מדורת השבט" של תושבי ארץ ישראל היהודים עוד שנים רבות אחרי השואה.

הפעילות הגנאלוגית המאורגנת בארץ ישראל החלה עם עלייתו של דר' זיגפריד אשר מגרמניה בשנת 1939 אולם היא פסקה כעבור תקופה קצרה. רק בשנת 1983 הוקם חוג לגנאלוגיה על ידי הגב' אסתר רמון, גם היא ילידת גרמניה. היוזמה נולדה בבית הספר התיכון שליד האוניברסיטה בירושלים בו לימדה אסתר רמון את תלמידיה גנאלוגיה. אל היוזמה הצטרפו החברים שמואל אבן-אור (אורנשטיין), רודה כהן, מזל לינברג-נבון, רות רגבי ושמואל שמיר. בתחילה התכנסה החבורה בבתי פרטיים ומאוחר יותר, בשנת 1984, החוג היה לאגודה תחת השם "החברה הגנאלוגית הישראלית" שהחלה להתכנס באולם בית הכנסת הרפורמי "מבקשי דרך" בשכונת אורנים (סן סימון) בירושלים. המניעים היו שונים. רודה כהן עבדה לפרנסתה כגנאלוגית בכנסיית המורמונים, עו"ד שמואל שמיר, חיפש דרכים לאתר רכוש בעיר העתיקה ושמואל אבן-אור התחבר ליוזמה באמצעות שמות רחובותיה של ירושלים שאותם חקר, אולם המשותף לכולם היה הרצון ללמוד על ההיסטוריה המשפחתית שלהם. מאוחר יותר הצטרפו חברים נוספים כמו חנן רפפורט, פאול יעקובי, יוכבד קלזנר ואחרים. אסתר רמון ועו"ד שמואל שמיר וחנן רפפורט עדיין פעילים בתחום ומעורים בנעשה בו עד עצם היום הזה. בפברואר 1987 נרשמה האגודה על פי חוק העמותות בשם האגודה הגנאלוגית הישראלית (ע"ר).

האגודה הגנאלוגית החדשה הייתה מחוברת בטבורה למסורת הברלינאית. רמון עמדה בראש הקבוצה משך 15 השנים הראשונות, והניחה את היסודות על פי דפוסי האגודה של יהודי גרמניה. במלאת שלוש שנים להקמת העמותה כבר יצא לאור כתב עת בשם "שרשרת הדורות" - בהשראת ה"שטמבאום" הברלינאי שאסתר רמון הייתה חתומה עליו - והיושבת ראש עמדה בראשו. "שרשרת הדורות" משמש עד היום כנושא הדגל העיוני של העמותה ויצאו לו מוניטין, גם עולמי, כמה שנחשב למקור מידע חשוב לכל מי שמתעניין בגנאלוגיה יהודית. האיש שהצטרף יותר מאוחר והיה לרוח החיה בקבוצה, פאול יעקובי, היה גם הוא יליד גרמניה שעסק בגנאלוגיה מצעירותו. גם העורך הראשי הנוכחי של "שרשרת הדורות" הוא ד"ר דן אלדר, צאצא של משפחה "יקית".

ובכלל, העמותה בשנותיה הראשונות הוכיחה חיות נפלאה ויכולת פעולה יוצאת דופן. לבד מ"שרשרת הדורות" לקחה על עצמה העמותה להשתתף בארגון הסמינרים הבינלאומיים בירושלים וכבר בשנת 1984 התקיים הראשון. היום הם נקראים כנסים בינלאומיים ובקיץ 2015 נערך כנס מעין זה בירושלים. מימיה הראשונים כללה האגודה קבוצות דיון מתמחות בארצות מוצא (SIG) ובכלל זה קבוצת ליטא, גרמניה, פולין והונגריה אבל פעילותם התפוגגה משך השנים. בשנה האחרונה נעשים מאמצים לרענן ולהפעיל מחדש את הקבוצות הללו. במקביל השתתפו אז, ומשתתפים גם היום, חברי העמותה בפרויקטים להקמת מסדי נתונים לתועלת החוקרים את ההיסטוריה המשפחתית. אתר המרשתת של העמותה התמחה במאגרי נתונים מארץ ישראל שבהם יש לעמותה

יתרון יחסי, ושנות עבודה מאומצות תרמו לאתר שפע של מאגרי נתונים חיוניים מאין כמותם. לפני כשלוש שנים הועלו לאתר "מפקדי מונטפיורי" מן המאה הי"ט, ולאחרונה הועלו לאתר העמותה פנקסי המוהלים הראשונים של פתח תקוה. העמותה חברה לחברת "מי-הריטאג" (My Heritage) הישראלית ו"ביליון גרייבס" (Billion Graves) האמריקאית לפרויקט חובק עולם שבמסגרתו מתבצע צילום ומפתוח המצבות של בתי הקברות בישראל, מקור מידע ראשון במעלה לחוקרי "שרשרת הדורות".

משך כחמש עשרה שנה פעלה העמותה בירושלים בלבד, וחבריה היו מגיעים מכל קצות הארץ לפגישות החדשיות של העמותה. אך משנת 1998 התארגנו הסניפים הראשונים בתל אביב ובבאר שבע. במהלך השנים גדל מספר הסניפים בהדרגה. כיום מונה העמותה שמונה סניפים שמצאו שותפים אסטרטגיים שמשמשים להם אכסניה ומקיימים סינרגיה ביניהם. כך סניף ירושלים שוכן ביד יצחק בן צבי, סניף דן - תל אביב בבית אריאלה, סניף ראשון לציון והסביבה במוזיאון ראשון לציון, סניף פתח תקווה והסביבה בשיתוף הארכיון לתולדות העיר פתח תקווה שבקריית המוזיאונים, סניף נגב במתנ"ס רמות בשיתוף הקתדרה העירונית באר שבע, סניף חיפה

שרשרת הדורות -
שער גליון מס' 3

והצפון ב"יד לבנים" בשיתוף רשת הספריות של עיריית חיפה, וסניף השרון ב"בית ספיר" בשיתוף עם מוזיאון כפר סבא.

הסניפים הם לבה הפועם של העמותה. כאן נפגשים חברי הסניף, ידידים ומתעניינים למפגשים חודשיים ולפעילות שוטפת. עצם הפגישה עם חוקרים ומתעניינים הוא ערך בפני עצמו. מה עוד שאליהם מצטרפות הרצאות והדרכות. הנהלת העמותה משמשת גוף מתאם ומכוון, וספק של שירותים מרכזיים לסניפים ולחברי העמותה. השירותים הם ניהול תקציבי, גיוס כספים, הקמה וניהול אתר המרשתת של העמותה, ניהול דפי פייסבוק, ההוצאה לאור של שרשרת הדורות, כנסים וימי עיון, קורסים וסדנאות, ארגון טיולי שורשים בארץ ובעולם (לאחרונה התקיימו סיורי שורשים בתל אביב הקטנה בשיתוף עם "מכון אבשלום", ובשרון הצפוני, בין בקעת הנדיב לחדרה), פרויקטים גנאלוגיים, רשימות תפוצה ודיווחים, ועדת חברים ועוד.

המהפכה הטכנולוגית של העשורים האחרונים שינו את הגנאלוגיה תכלית שינוי. בעבר הלא רחוק מחקר גנאלוגי בארץ ישראל היה מתחיל, ולפעמים גם מסתיים, בזה ששופטים קומקום על הכיריים, מחכים שישרוק, ולוגמים כוס תה בנחת עם הסבא, עם הסבתא או עם הדודה, ושומעים באריכות על המשפחה: על תלאות המלחמה, על קשיי העלייה, על חיפוש קרובים שנעלמו, על הדוד המצחיק ועל הכבשה השחורה. גנאלוגיים מתקדמים יותר גם אספו אלבומי תמונות ישנות, הוציאו מהבוידעם מסמכים רשמיים שהצהיבו, ויצרו קשר עם קרובים רחוקים מארצות אחרות. מתי מעט, שהגנאלוגיה הפכה אצלם למעין אובססיה, אז והיום, נוסעים בעולם, מבקרים בארכיונים, נוברים במסמכים, מחפשים בתמונות, מחשבים שנים ומצליבים אירועים.

עידן האינטרנט הפך את העולם לנגיש יותר. הפגישות עם קרובי משפחה סביב שתיית תה או קפה הם גם היום התחלה הכרחית בדרך כלל, והבוידעם הוא עדיין מקור מידע חשוב. אבל היום ניתן להגיע למקורות מידע שהולכים ומתרבים ברחבי תבל, באמצעות מנועי חיפוש במרשתת מבלי לקום מן הכורסא. כול אלה הביאו להתרחבות מעגלי המתעניינים בגנאלוגיה והעמותה שהייתה בודדה בזירה בשנותיה הראשונות מצאה את עצמה פועלת לצד מוסדות ישראליים בעלי משקל כמו "בית התפוצות", "יד ושם", הספרייה הלאומית, הארכיון הציוני ועוד. השינויים הטכנולוגיים והארגוניים שינו את פני הגנאלוגיה בישראל, והעמותה הייתה חייבת להסתגל למצב החדש. האפשרויות שנפתחו בפני הגנאלוגים שמשו אתגר לעמותה שכן היה צורך לסייע ולהדריך את החברים והמתעניינים בשיטות ובכלים החדשים שהיו זרים לרבים מחבריה, ובעיקר למבוגרים שבהם. העמותה שמה דגש מיוחד בפעילותה על סיוע לחברים בחקר שורשי משפחתם, פתחה סניפים חדשים, הנהיגה רשת של הדרכות וחונכות בסניפי העמותה, ארגנה קורסים וסדנאות, כנסים וימי עיון, הקימה את אתר המרשתת הראשון שלה, והתאימה את כתב העת, "שרשרת הדורות", לצרכים החדשים. בשנות התשעים עיצבה לוגו חדש ובפברואר 2010 החליפו את שמה מ"החברה הגנאלוגית הישראלית" ל"עמותה הישראלית לחקר שורשי משפחה ע"ר" ובאספה הכללית של שנת 2016 החליטו חבריה להוסיף לה את שם הקיצור עיל"ם.

למרות התנאים המשתנים ניתן לומר כי אופייה הבסיסי של ה"עמותה הישראלית לחקר שורשי משפחה" כתנועת מתנדבים ומטרותיה נשארו כשהיו מאז היווסדה בשנת 1983. הוועד המנהל הנוכחי, משה גולן - יו"ר, רבקה יוגב - מזכירה, אברהם ששון - גזבר, נעמי ארנון ויעקב בייאר כמו גם 21 חברים נושאי תפקידים שפועלים לצדם, הם מתנדבים. הם ממלאים את תפקידי ראשי הסניפים, עורכי "שרשרת הדורות", מנהלי אתר המרשתת, מדריכים ומרצים, ראשי קבוצות ורכזים במסירות ובהתמדה ובהתנדבות מלאה. מתוך 27 נושאי תפקידים בעמותה 22 הם בעלי תפקידים חדשים שהצטרפו למעגל העשייה בשלוש השנים האחרונות. היום כמו בעבר, ה"עמותה הישראלית לחקר שורשי משפחה" משמשת בית לשוחרי חקר שורשי משפחה בישראל וכתובת לכל מי שמבקש לחקור את העבר המשפחתי ולבנות עץ משפחה. העמותה פועלת להפיץ ברבים את חקר שורשי המשפחה שמשמש מכשיר רב ערך בעיצוב הזהות האישית, הקהילתית והלאומית, בהידוק הקשר הבין דורי, ובהנצחת קורבנות השואה.